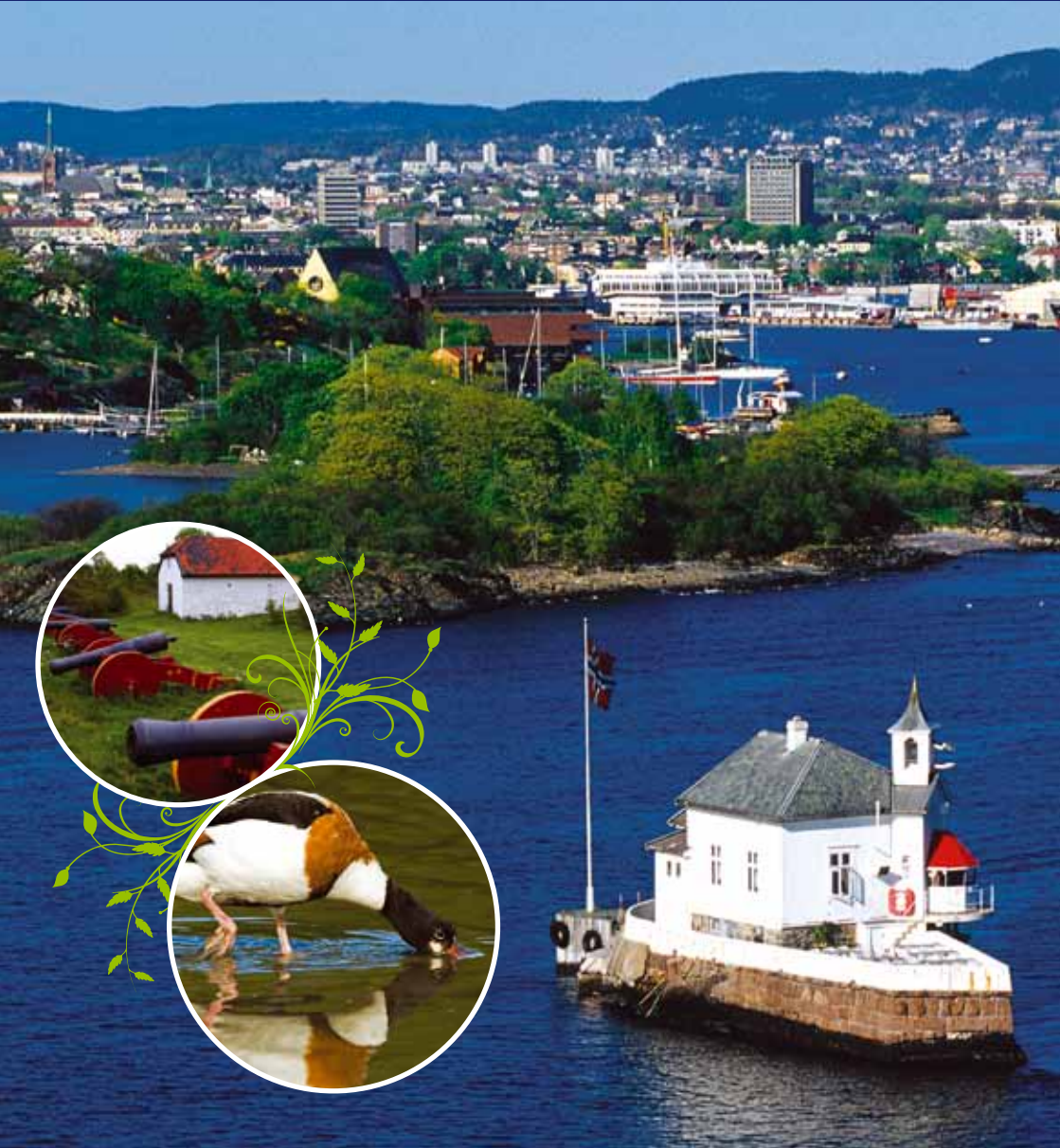

Oslo kommune
Bymiljøetaten

Turguide til øyene

INNHOLDSFORTEGNELSE

Introduksjon (og en overraskelse til barna)	s. 4
Brukerveiledning til øyene	s. 5–6
KAPITTEL 1: DE FIRE STORE	s. 7
Hovedøya	s. 8–19
Natur: Se opp – mus rumpe i gresset!	
Natur: Blomstenes gode hjelpere	
Gressholmen-Heggholmen-Rambergøya	s. 20–29
Natur: «Vi vil se»	
Natur: Den romantiske tjelden	
Langøyene	s. 30–31
Håøya	s. 34–38
Natur: Gamle trær yrer av liv	
Natur: Havørn på Håøya	
KAPITTEL 2: HYTTEØYENE	s. 39
Lindøya	s. 40–43
Natur: «Innsjøen med den lubne furuskogen»	
Nakholmen	s. 44
Bleikøya	s. 45–47
Natur: Dragehodet og den lille billen	
KAPITTEL 3: BRUØYENE	s. 48
Ormøya, Malmøya, Skilpadda og Ulvøya	s. 49–57
Natur: Dvergtistelens 12. time	
Natur: Bergtatt av stein	
KAPITTEL 4: SMÅØYER OG FYR	s. 58
Heggholmen fyr, Dyna fyr, Kavringen fyr, Skjælholmene, Husbergøya, Herbern, Killingen og Sjursøya	s. 59–63

I REDAKSJONEN:
Frøydís Eriksen
Trude H. Olsen (redaktør)

FOTO:
Forside: Dyna fyr og kanonene på
Hovedøya (Foto: Espen Bratlie). Gravand
(Foto: Bård Bredesen, Naturarkivet)
Bilder uten kreditering: Trude H. Olsen

DESIGN OG KART:
Motorfinger AS

TRYKK:
Zoom Grafisk AS

TAKK TIL:
Cathrine og alle som har bidratt

Utgitt første gang i 2010
2. opplag, juli 2012
© Oslo kommune, Bymiljøetaten

Send oss gjerne tilbakemeldinger på e-post til: postmottak@bym.oslo.kommune.no

SLIK KOMMER DU DEG TIL ØYENE

Fra Vippetangen kan du ta linje 92 til Hovedøya, Lindøya og Nakholmen eller linje 93 til Bleikøya, Gressholmen, Lindøya og Hovedøya. Begge rutene går året rundt og alle dager, men om vinteren er det færre avganger. Om sommeren kan du dessuten ta linje 94 til Langøyene. Ferga starter i mai og går normalt til slutten av august.

Til Vippetangen kommer du ved å ta bussrute 60 fra Jernbanetorget.

Til Håøya kommer du ved å ta båt rute 602 fra Aker brygge via Nesoddens vestsida mot Drøbak. Ruta trafikkeres kun om sommeren, og sammenlagt reisetid er ca. 1,5 time.

Til Ormøya, Malmøya og Ulvøya tar du bussrute 85 fra Jernbanetorget. Til Lille Herbern kommer du ved å ta bussrute 30 til Herbernveien. I enden av Herbernveien ligger fergeleiet, som er privat drevet. Ferga går fra mai til oktober.

For å komme deg til småøyene og fyrene (unntatt Heggholmen fyr) må du bruke egen båt.

INTRODUKSJON (og en overraskelse til barna)

Bare 600 meter fra sentrum lokker Hovedøya besøkende, slik den en gang lokket munkene fra England på 1100-tallet, og slik den har lokket sjeldne blomster på grunn av sitt lune klima.

Noen steinkast fra Hovedøya ligger Bleikøya hvor familien Gulbrandsen har bodd siden 1700-tallet. Familien Gulbrandsen har kunnet følge Sjursøyas utvikling; fra idyllisk øy til industriområde.

Litt lenger ut i fjorden ligger troikaen Gressholmen-Rambergøya-Heggholmen, som tidligere huset en flyplass og et industrisamfunn, men som i dag er naturreservat.

Fra Heggholmen har fyrvoktere siden 1800-tallet lyst opp sjøveien inn til Oslo. Herfra har fyrvokter Iversen kunnet følge med på Lindøyas forvandling til "hytteøy".

En annen øy som har opplevd en drastisk forvandling, er Langøyene. Øya var lenge søppelplass, inntil kommunen åpnet sitt nye bad her i 1952.

Oslo kommune har kjøpt flere av øyene i indre Oslofjord for å sikre allmenheten tilgang til friluftsliv. Håøya ble kjøpt allerede i 1937, mens Husbergøya, sør for Langøyene, ble kjøpt så sent som i 1982.

Fra Husbergøya er det ikke langt til Malmøya og de andre "bruøyene". Man tenker kanskje ikke på Malmøya, Ulvøya og Ormøya som "ekte" øyer, men også disse var en gang bruløse og avsondret fra resten av byen.

Helt sør i indre Oslofjord reiser Håøya seg, den største øya i indre Oslofjord. Øya er tilrettelagt for friluftsliv med blant annet telting og flere kystledhytter.

Oslo er hovedstaden med de vakre øyene. Med denne turguiden ønsker vi deg en enda bedre øyopplevelse!

Hilsen Bymiljøetaten

P.S: Til barna har vi tegnet og gjemt ett eller flere dyr i kartene. På hvilket kart finner du silanda, grønnfinken, ekornet, piggsvinet, hettemåken, brislingen, dvergspetten, sauene, tjelden, grågåsa, makrellterna og makrellen? Fasit finner du på side 26.

KILDER NATUR:
Verneplan for Indre Oslofjord, Fylkesmannen i Oslo og Akershus, 2007
Hekkende sjøfugl i indre Oslofjord, Oslo og Akershus, Norsk Ornitologisk Forening, 2009
Handlingsplan for dragehode og dragehodeglansbille, Direktoratet for naturforvaltning, 2009
Fuglenes magi, Pål Hermansen, 2007
osloogakershus.miljostatus.no
www.artsdatabanken.no
www.hovedoya.no

Fullstendig kildeliste finnes på nett:
www.bymiljoetaten.oslo.kommune.no

BRUKERVEILEDNING TIL ØYENE

Slik ser skiltene for et verneområde ut: naturreservat, plantefredningsområde og naturminne. Foto: Espen Bratlie.

HVILKE ØYER ER FREDET?

Øyene er svært populære områder som trekker til seg mange tusener besøkende hvert år. Samtidig er de fleste øyene vernet fordi vi akkurat her finner et stort arts mangfold. Vis derfor hensyn, både til naturen og de som skal besøke øya etter deg.

Her forklarer vi noen av de viktigste reglene for verneområdene på øyene. For å vite hvor verneområdene er, har Fylkesmannen i Oslo og Akershus satt opp skilt på stedet.

Øyene har et utrolig arts mangfold. Her blodstorkenebb på Bleikøya.

Mer informasjon om regler finner du på www.bymiljoetaten.oslo.kommune.no

De fleste av øyene i indre Oslofjord er vernet. Viktige unntak er Langøyene, Ormøya, Ulvøya og nordre- og midtre Håøya. Noen områder er vernet på grunn av sjeldne planter (plantefredningsområder) eller verdifull geologi (naturminner). Andre områder er vernet som naturreservat av flere årsaker, for eksempel geologi, fugle- og planteliv.

1. NYT BLOMSTENE UTEN Å PLUKKE DEM

Det er forbudt å plukke blomster. Ikke bare blomster, men all vegetasjon (også busker og trær) er fredet. Fredningen gjelder også trær som ligger på bakken og råtner. La disse gamle trærne ligge – de yrer av liv.

2. RESPEKTER DYRELIVET

Dyrelivet er fredet. Dette betyr blant annet at det ikke er tillatt å sette ut dyr på øyene eller ødelegge dyrenes bolig, for eksempel deres reir eller hi.

3. KULTURMINNER ER FREDET

Husk også at kulturminner, som klosterruinene på Hovedøya, er fredet. Dette betyr blant annet at det ikke er tillatt å klatre på klosterruinene eller å grille på eller ved ruinene.

KILDER

KILDER HISTORIE:
Oslos øyrike før og nå, Leif Gjerland, 2006
Fra nattmann til renholdsverk, Inge Torstenson, 1997
Klostrene ved verdens ende, Karl Gervin, 2007
Tyskerjentene, Historiene vi aldri ble fortalt, Helle Aarnes, 2009
I Oslofjergenes øyrike, Harald Lorentzen, 1990
Barndommens rike, Johan Borgen, 1965
Gamle utgaver av Aftenposten og VG
St. Hallvard, tidsskrift utgitt av Oslo Byes Vel
Tobias, tidsskrift utgitt av Byarkivet
Byminner, tidsskrift utgitt av Bymuseet
Byantikvarens gule liste

4. FUGLENE TRENGER RO I HEKKETIDEN

Øyene har mange skjær og områder som er viktige hekke- og beiteområder for fugler. Her er det ferdselsforbud fra 15. april til 15. juli. I denne perioden er det forbudt å gå i land og ferdes til sjøs i verneområdet. Sistnevnte omfatter for eksempel vannsport, surfing, padling, bruk av kano etc.

Skjærene er viktige hekkeområder for sjøfuglene. Her fra Kavringen. Foto: Bård Bredesen, Naturarkivet.

5. BÅL OG GRILL MÅ SETTES PÅ GRILLHELLER O.L.

Bålbrenning og bruk av grill er forbudt, unntatt på anlagte grillheller (finnes på Hovedøya og Gressholmen) eller på steder som ikke skader svaberg/berggrunn og vegetasjon, dvs. på sand eller grus.

På Hovedøya er det utplassert mange grillheller. Foto: Guro Hessner.

6. TELTING ER TILLATT PÅ LANGØYENE OG HÅØYA

Telting og camping er forbudt i verneområder, men på deler av Langøyene og Håøya er telting tillatt. Her kan du overnatte/tefte i inntil to døgn på samme sted uten grunneiers tillatelse.

7. BERGGRUNNEN ER FREDET

Det er forbudt å skade berggrunnen, for eksempel å bore eller risse inn i berggrunnen eller å sette engangsgrill på den.

Flere av øyene har verdifull geologi. Foto: Espen Bratlie.

8. MOTORFERDSEL ER FORBUDT

Motorferdsel på land er forbudt. I tillegg er det også forbud mot motorferdsel til sjøs i sjøfuglreservater i hekketiden, dvs. 15. april til 15. juli.

9. HOLD HUNDEN I BÅND

Det er båndtvang for hund i perioden 1. april til 20. august. Noen steder er det båndtvang hele året – dette gjelder verneområdene på Gressholmen, Rambergøya, Kavringen, Kaffeskjær og Nordre Skjælholmen.

10. DU KAN FISKE OG PLUKKE BÆR/SOPP

Med stang eller håndsnøre kan du fiske etter saltvannsfisk hele året – både fra båt og land. Plukking av bær og matsopp er også tillatt.

11. RYDD OPP ETTER DEG

Det du tar med deg ut i naturen, bør du også ta med deg hjem igjen eller kaste i en avfallsbeholder.

1. DE FIRE STORE

- Hovedøya
- Gressholmen-Heggholmen-Rambergøya
- Langøyene
- Håøya

Hjem fra en flott dag på Langøyene.

HOVEDØYA

Lille vestre krutthus. Foto: Espen Brattlie.

Hovedøya kan skryte av et stjernegalleri av sjeldne blomster, vakre skoger og en spennende historie. Alt burde vært duket for idyll. Men skjønn Hovedøya har arr i sjelen.

1 MILITÆRT FOLKEMUSEUM

Hovedøya har blitt kalt "militært folkemuseum" av historiefremidleren Leif Gjerland. På Hovedøya står mange hus som minner etter den lange tiden Forsvaret disponerte øya. Allerede tidlig på 1700-tallet holdt de bombeøvelser på øya. Forsvaret disponerte øya fram til 1939, og en konsekvens av Forsvarets nærvær var at øya var lite tilgjengelig for folk flest. Her var det forbudt å gå i land.

Ved ferga støter du på den første militære bygningen. Dette er Lavetthuset fra 1847–48, som var lagerhus for blant annet lavetter, dvs. understellet til kanoner. Etter andre verdenskrig ble Lavetthuset gjort om til leiligheter for bostedsløse. I 2008 ble Lavetthuset åpnet for publikum, og bygningen huser nå atelier, kunstutstillinger og et "klosterbibliotek".

2 SKIPSVERFT, SJØVETT OG BÅTER

På 1600-tallet lå det et stort skipsverft på Hovedøya. Dette til tross for at øya ikke hadde tømmer, og alt tømmeret måtte fraktes med båt fra fastlandet. Verftet bygde noen av Danmark-Norges største skip, blant annet skipet Hannibal med hele 60 kanoner og Sophie Amalie, verdens største fartøy på den tiden. Skipsverftet lå innerst i bukta.

Om det ikke bygges båter i bukta lenger, pusses det i alle fall båter og undervises i sjøvett. Oslo sjøskole, som underviser ungdom i sjøvett, ligger i bukta. Det gjør også fire båtforeninger, inkludert landets eldste båtforening, Revierhavens Baatforening, som ble stiftet i 1853. Alt i 1905 fikk Revierhavens Baatforening fast tilhold her, og flere båtforeninger fulgte etter i 1963, da Akerselvas utløp ble lagt under

— Vei
- - - Sti

Badeplass

HC-tilrettelagt toalett

Grillheller

Gjestehavn

Gresslette for ballspill m.m.

1 Omtalt severdighet

Plantelivsfredning. Vegetasjonen er fredet. Merk spesielt at det er forbud mot telting og bålbrekking/grilling (sistnevnte kun på anlagte grillheller).

Naturreservat. Blomster, trær, dyr m.m. er fredet. Merk spesielt at det er forbud mot telting og bålbrekking/grilling.

lokk. Det var Revierhavns Baatforening som fikk i stand den første fergeforbindelsen for Hovedøya i 1906. Den gangen var Hovedøya lukket for allmennheten, og fergeforbindelsen gjaldt bare militært personell og medlemmer av båtforeningen.

3 KLOSTERRUINENE

I 1147 gikk en gruppe munkler ledet av abbed Philippus i land på Hovedøya. Munkene kom fra et kloster i Kirkstead i England og tilhørte cistercienserordenen. Da munkene kom til Hovedøya, sto det allerede en kirke der, St. Edmundskirken, som man ikke vet hvem som bygde. Ved siden av kirken bygde munkene et stort kloster, og byggearbeidet foregikk i flere hundre år. Klosterruinene vi ser i dag, er restene etter deres byggverk. Klosteret mottok mange gaver i form av eiendommer, slik at munkene etter hvert ble store jordeiere. De eide blant annet gårdene Frogner, Bygdøy og Bogstad. De som leide munkenes eiendommer måtte betale jordleie i form av kjøtt, korn og andre naturalier, og munkene kunne leve godt av inntektene fra jordleien. Munkenes makt endte brutalt da klosteret ble plyndret i 1532 av høvedsmannen på Akers-

hus, Mogens Gyldenstjerne. Nå overtok Kongen klosterets eiendommer. Hundre år senere ble stein fra klosteret brukt til å bygge deler av Akershus festning.

4 PORTHUSET OG KVINNENE

Klosteret var et selvforsynt samfunn, med eget sykehus og kirkegård. Kirkegården lå sannsynligvis der Klosterkroa står i dag. Like sør for klosterruinen finnes en mindre ruin av en bygning som opprinnelig har vært et porthus. Det var vanlig at klostre hadde et porthus, og på Hovedøya finner vi Norges eneste bevarte ruin etter et porthus. Alle som skulle besøke klosteret, måtte gjennom porthuset. Det var ikke noen selvfølge å komme inn – og kvinner hadde ingen adgang i klosteret. Dette forbudet ble uttrykt slik av cistercienseren Walter Daniel: «Kvinner, hauker og hunder (unntatt de som er raske til å bjeffe og brukes til å holde tyver unna hus) kommer ikke innenfor klosterets porter.» Nå var nok ikke Walter Daniel helt representativ for alle cisterciensermunker, men faktum var at kvinner ikke kunne besøke klosteret, unntatt de første åtte dagene etter at en ny klosterkirke var innviet.

Revierhavns Baatforening har holdt til på Hovedøya siden 1905. Foto: Espen Bratlie.

Både klosterruinene og kulturmiljøet rundt er fredet. Foto: Espen Bratlie.

DE TAUSE OG HVITKLEDEDE MUNKENE

Cisterciensermunkene levde et enkelt liv med mye bønn og stillhet. Deres slagord var "Bønn og arbeid" eller på latin "Ora et labora". Arbeid var hellig, og et munkeordtak sa at man kunne se på en bror (munk) hvordan han ba ut fra hvordan han feiet klostergården.

Dagen startet tidlig med første gudstjeneste klokka to om natta, og hele åtte ganger om dagen skulle man be. Munkene mente at stillhet var viktig – da unngikk man synd. De kommuniserte helst ved hjelp av tegnspråk. Hvis man absolutt måtte snakke sammen, skulle man gjøre det uten at andre hørte det.

Likevel var det lyder fra klosteret, særlig klokkekiming og sang. Hver gang det var bønne- eller spisetid, ringte det en klokke. Det å synge salmer var viktig, for det var en av mange måter å komme nær Gud på. En annen måte å komme nær Gud på var ved å lese. De leste ikke nødvendigvis for å få kunnskap, men for å "ta til seg teksten" og bli forandret!

Bøkene var håndskrevne og laget av dyrehud, siden papir ennå ikke var vanlig i Europa på den tiden. Hele 250 sauer måtte til for å lage de største biblene, og munkene brukte blekk fra gallevepsen.

Nykommeren (novisen) måtte kvitte seg med sine eiendeler og sitt slektsnavn. Etter ett års prøvetid kunne novisen bli "korbror", noe som ble markert ved at håret på toppen av hodet ble barbert bort.

Helt utenfor munkeordenen sto lekbrødrene – som utførte det tyngste kroppsarbeidet. Lekbrødrene hadde sin egen sovesal, og de fikk ikke lese bøker. Lekbrødrene gikk i brune kapper, mens munkene gikk i hvite. Så ble også cisterciensermunkene kalt "de hvite munkene" på grunn av klærne som skulle være i ufarget ull.

Kilde: Klostrene ved verdens ende av Karl Gervin

5 DE FORTAPTE PIKERS ØY

Etter 1914 inntok Gardekompaniet Hovedøya og holdt rekruttskole der hver sommer til 1939. Den store sletta midt på øya brukte Garden som ekserseerplass. De etterlot seg brakker, som ble overtatt av tyskerne under andre verdenskrig. Tyskerne bygde enda flere brakker, og ved krigens slutt sto det igjen en stor brakkeby på sletta.

I juni 1945 tvangsflyttet staten tyskerjenter – kvinner som hadde hatt forhold til tyske soldater – inn i brakkebyene. Leiren, med det offisielle navnet *Statens interneringsleir for kvinner*, skulle forhindre spredning av kjønns sykdommer, men ble også en mulighet for å internere kvinner som levde et «forargelig liv», og som «utfordret den alminnelige opinionen». Slik begrunnet helsemyndighetene og politiet interneringen da de ble utspurt av VG i en artikkel fra 18.10.1945.

Nasjonal Samling hadde under andre verdenskrig ført registre over kvinner med kjønns sykdommer, og etter krigen overtok helsemyndighetene disse registrene. For å bli internert på Hovedøya var det nok å stå oppført i registeret – eller at noen pekte en ut som ”tyskertøs”. På Hovedøya ble over 1100 kvinner internert i måneder uten lov og dom. I en artikkel fra 1945 omtalte Aftenposten de internerte som «den største fare for samfunnet», og på folkemunne ble øya kalt ”De fortapte pikers øy”.

Kvinner fra hele landet ble internert på Hovedøya. De fleste var ungjenter. Mange var mødre. Et mindretall av de internerte hadde kjønns sykdommer. I tillegg til behandling måtte de internerte kvinnene arbeide. De raket løv, stelte planter og pakket rottegift. Ifølge forfatteren av boka *Tyskerjentene* var Norge det eneste

landet som internerte tyskerjenter i egne leire. Med over 1000 plasser var Hovedøya landets største interneringsleir for tyskerjenter.

En april dag i 1946 ble leiren lagt ned, og kvinnene ble satt i land på Vippetangen etter å ha signert en erklæring der de samtykket til ikke å «[...] vise meg på offentlige steder sammen med uniformerte eller utlendinger.» Men reisen for tyskerjentene var ikke slutt ennå; mange av dem ble deportert til Tyskland etter krigen.

6 KLOSTERKROA KAFÉ

Etter andre verdenskrig var det stor bolig- og ressursmangel i Oslo, og flere familier flyttet inn i tyskerbrakkebyene og andre bygninger på Hovedøya. Mange av familiene var norske befalsfamilier. Rundt 150 familier bodde på øya i 1950-årene, og tyskerenes offiserbrakke ble gjort om til butikk og postkontor. De siste brakkebyene ble revet i 1960-årene, men noen fikk nytt liv: Friområdenes Fagforening (tidligere Bade-funksjonærenes forening), som holdt til på Hovedøya, fikk noen brakker som de satte opp igjen på Håøya som feriehjem for medlemmene sine. Offiserbrakka, derimot, ble stående på Hovedøya og er det vi i dag kjenner som Klosterkroa kafé. De siste familiene flyttet ikke fra øya før i 1970.

«I skogene vil du finne noe du aldri fant i bøker. Steiner og trær vil lære deg ting du aldri hørte om av skolelærere.»

Sankt Bernard, kjent cisterciensermunk
Foto: Espen Bratlie.

Badeliv på Hovedøya fra 1919 til ca. 1940. Her ser vi både herre- og dameavdelingen.
Foto: A. B. Wilse, Oslo Museum. Utsnitt.

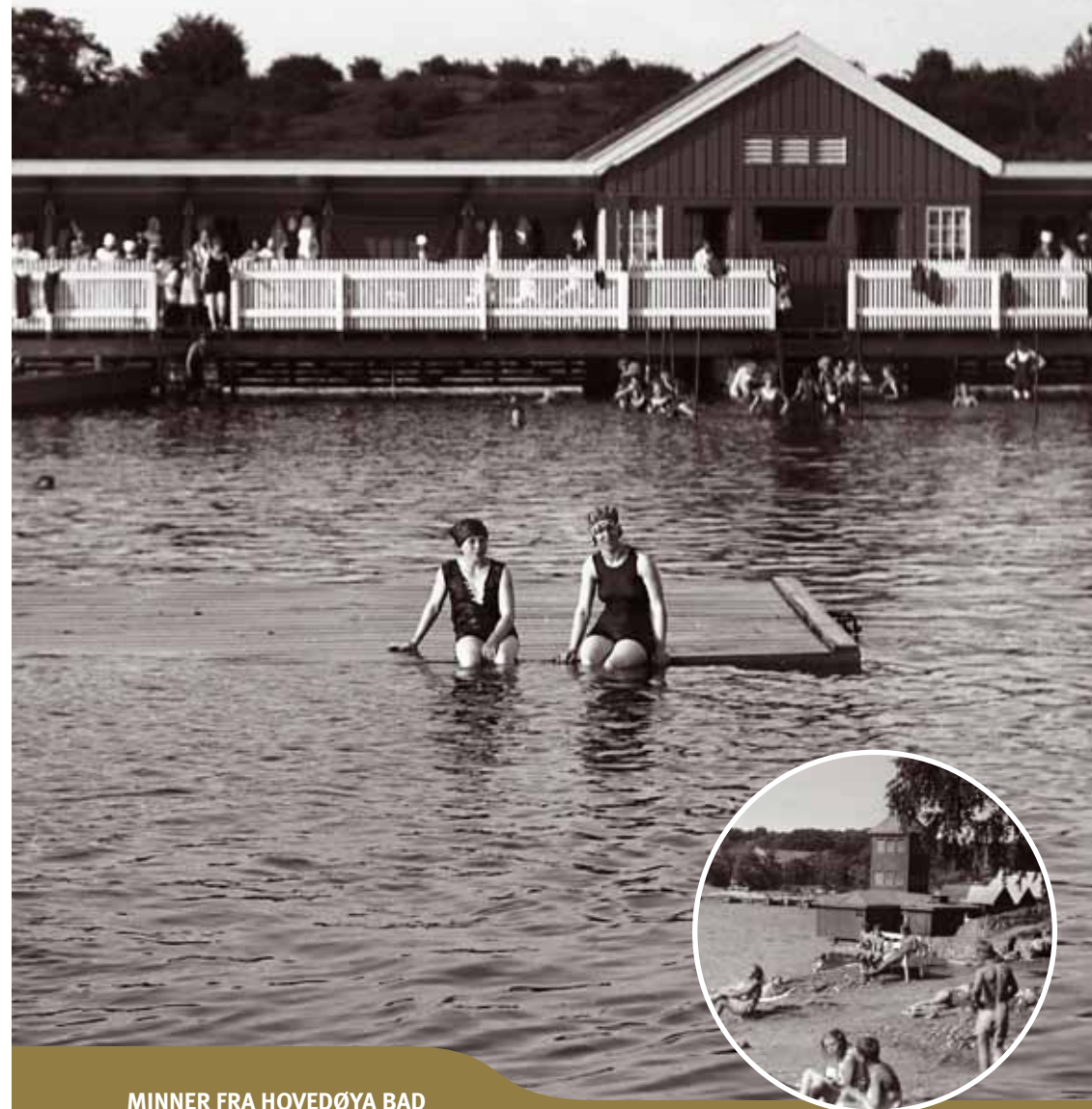
7 KANONENE PÅ HOVEDØYA

Hovedøya lå svært strategisk til, så nært som øya lå byen og Akershus festning, og i 1808 bygde man derfor to kanonbatterier (kanonanlegg), Østre og Vestre kanonbatteri. Foranledningen var Napoleonskrigene. Kanonbatteriene skulle være godt synlige, og de ble derfor bygd på høyder.

Senere satte man opp to krutthus som skulle huse ammunisjon og annet utstyr, ved siden av kanonene. Begge husene er bevart, og ved Lille vestre krutthus (**7a i kartet**) finner man det som kanskje er Hovedøyas flotteste utsiktspunkt. Kanonene som står der i dag med sine røde understell (lavetter), er kopier av de gamle.

8 HOVEDØYA BAD

Oslos første offentlige bad ble anlagt i 1819 i Bjørvika, og det lignet ikke mye på nåtidens bad. Badet var delt inn i ulike rom, med sprinkelvegger og trapp ned i vannet. Siden det ikke fantes bade drakter før på slutten av 1800-tallet, badet folk nakne. Senere ble det anlagt en rekke bad langs det som i dag er havne- og kaiområdet. Til og med hestene hadde sitt eget bad på Filipstad. Ettersom havneområdet ble forurenset og utbygd, flyttet man badene til øyene. På Hovedøya ble det i 1914 anlagt et svært kommunalt badeanlegg med egen herre- og dameavdeling, som vanlig var på den tiden. Da vannkvaliteten på Hovedøya også ble dårlig, la man ned badet i 1951. I dag er badeanlegget erstattet av en badestrand. Litt av herregarderobens interiør er bevart og er del av Bymiljøetatens driftsstasjon.

MINNER FRA HOVEDØYA BAD

«Som barn var jeg og kameratene mine fra Parkveien trofaste brukere av badet på Hovedøya. Det var jo utrolig: gratis båttur! Og helt til det siste var badet ordnet etter de gamle prinsipper, med separat herre- og dameavdeling, riktig nok med en fellesstrand i midten. På dame- og herrebadet kunne man bade naken. Derfor hadde damebadet et gjerde ute i sjøen som hindret smugtitting (selv om det var mulig å svømme under det). Herrebadet var imidlertid ikke skjermet mot innsyn, så folk i båter kunne skue den nakne maskulinitet, muntert vinkende til de forbipasserende.»

Lokalhistorikeren Erik Oluf Melvold (1940–2007)

Bading på Hovedøya i vår egen tid.

9 KOMMANDANTBOLIGEN

Militæret oppførte et laboratorium på Hovedøya i 1850 for å utvikle sprengstoff, kuler og patroner. I 1895 ble huset gjort om til sommerbolig for felttøymester Krag (en felttøymester hadde ansvar for militært utstyr). Nå fikk huset tre tilbygg i sveitserstil og tilnavnet "Kommandantboligen". Vakkert var det her om sommeren for Krag og familien hans; de hadde egen brygge og hage. På grunn av boligmangel etter andre verdenskrig flyttet det inn mange familier i den tidligere herskapsboligen. I dag huser boligen Arjuna dukketeater, som har forestillinger hele sommeren.

10 I KARANTENE PÅ HOVEDØYA

For å hindre at sjøfolk og båtpassasjerer brakte med seg smitte til Christiania, opprettet man på 1800-tallet en karantene-stasjon på østsiden der øya var på sitt mest utilgjengelige. Rester etter mur og brygge står fremdeles.

Hovedøyas lasarett ca. 1910–20. På Hovedøen Lazareth (lasarett er gammelt ord for sykehus) ble sjøfolk satt i 40 dagers karantene før de fikk gå i land. Ukjent fotograf, Oslo Museum. Utsnitt.

Sommerferie i Kommandantboligen på Hovedøya rundt år 1915. Ukjent fotograf, Oslo Museum.

SE OPP – MUSERUMPE I GRESSET!

Hovedøya er kjent for sine mange sjeldne blomster. Flere av blomstene er hardføre tøffinger som egentlig skulle levd lenger sør, for eksempel i Sør-Europa. Men i stedet for å gi etter for det kalde norske klimaet fortsetter de å spire, år etter år på Hovedøya – verdens nordligste voksested for disse plantene. Bakkekløver, kubjelle og hartmansstarr er tre slike planter som ikke vokser lenger nord i verden enn Hovedøya.

En annen Hovedøya-blomst er den uanselige muserumpa. Den fikk ikke utdelt et særlig flatterende navn, men er like fullt en viktig blomst i naturens sårbare samspill. På Hovedøya vokser den sammen med over 400 andre plantearter. Den blomstrer ikke hvert år, men når den gjør det, er det en begivenhet.

Her presenteres flere av Hovedøyas grønne skatter. Husk at mange av blomstene er avblomstret allerede i juli.

Flere blomster finner du på www.hovedoya.no

Muserumpe: Blomstrer i perioden april–mai.
Foto: Bård Bredeesen, Naturarkivet.

Marianøkleblom: Blomstrer i perioden april–mai.

Bakkekløver: Svært sjelden i Norge. Hovedøya er verdens nordligste voksested. Blomstrer i perioden mai–juli. Foto: Bård Bredeesen, Naturarkivet.

Engnellik: Blomstrer i perioden juni–juli.

Knollmjørdurt: Blomstrer i mai–juli.

Blodstorkenebb: Blomstrer i perioden mai–september.

Sauene lar seg lokke i land på Hovedøya.

Sauene fra Bogstad besøksgård er muligens Oslos mest berømte sauer. I alle fall blir fergeturen deres til Hovedøya omtalt i avisene hvert år.

Hovedøyas kommunale beitekorps beiter i historiske omgivelser.

BLOMSTENES GODE HJELPERE

Før var det vanlig å ha sauer, kyr eller andre dyr ute på beite. Dette gjorde at vegetasjonen ble holdt i sjakk, slik at arter som trengte mye lys, klarte å overleve. Et slikt kulturlandskap var rikt på blomsterenger. Opprinnelig var Hovedøya en ganske naken øy, som nå i stor grad er gjengrodd. Derfor er et godt gammeldags innslag på øya sauene som beiter ved klosteruinene. Sauene kommer fra Bogstad besøksgård og skipes over med ferge hver vår. På den måten får sauene en etterlengtet sommerferie, samtidig som de hjelper blomstene til å overleve.

GRESSHOLMEN -HEGGHOLMEN-RAMBERGØYA

Heggholmen fyr. Foto: Espen Bratlie.

På Gressholmen-Heggholmen-Rambergøya ligger restene etter et unikt industri-samfunn, Norges første "hovedflyplass" og ett av indre Oslofjords eldste fyr.

11 GRESSHOLMEN KRO

I nesten hundre og femti år har det vært mulig å fukte strupen på Gressholmen. Da det i 1866 for første gang var melk, øl og "smørrebrød" å få kjøpt på holmen, var det i Christiania Skytterforenings nyreiste klubbhus. Foreningen, som ble stiftet i 1859, fikk etter hvert et stort medlemstilfang. Rekorden ble satt i 1913 med 3628 medlemmer og 188 622 avfyrte skudd, og skytterfestene på Gressholmen kunne samle opp mot tusen mennesker. I 1883 måtte derfor skytterforeningen bygge et tilbygg til klubbhuset, et forsamlingslokale – det som nå er den lille fløyen på Gressholmen kro. Det opprinnelige klubbhuset ble revet i 1930. Da hadde foreningen reist et stort restaurantbygg i forlengelsen av forsamlingslokalet,

og kroa fikk dagens utseende. Skytterforeningen leide ut restaurantdriften og benyttet etasjen over restauranten som klubbhus. Dagens kro med sine røtter fra 1930 er ett av de eldste serveringsstedene ved fjorden.

12 SKYTTERNES ØY

Christiania Skytterforening, senere Oslo Skytterlag, holdt til på Gressholmen fra 1864. Laget hadde kortbaner på Gressholmen og langbane fra Gressholmen over bukta til Rambergøya – ei bukt som i dag er naturreservat. I 1990 løp skytternes bruksrett på Gressholmen ut, og øyas eier, Oslo kommune, overtok Gressholmen kro mot å rydde opp etter skyteaktiviteten

--- Sti

16 Omtalt severdighet

Badeplass

Gjestebøye

HC-tilrettelagt toalett

Grillheller

Sjøfuglreservat. Bukta mellom Gressholmen og Rambergøya er et viktig hekke- og beiteområde for sjøfugler. I bukta er det forbud mot motorferdsel hele året, mens det i perioden 1. april til 15. juli er forbud mot all ferdsel, for eksempel padling eller dykking.

Naturreservat. Blomster, trær, dyr m.m. er fredet. Merk spesielt at det er forbud mot telting og bålberning/grilling.

Skytekonkurranse på Gressholmen under et engelsk flåtebesøk. Året er 1908. Foto: Herman Neupert, Oslo Museum.
Det lille bildet viser rest etter anvisningsmur.
 Foto: Frøydís Eriksen.

på øya. Fuglene kunne nå beite uten å havne i skuddlinjen. Det er ikke vanskelig å finne spor etter skytterlaget. Både på Gressholmen og på Rambergøya er det i målområdene, der blinkene sto, rester etter gamle murer. Bak disse murene sto anviserne – de som signaliserte antall treff til skytterne – godt beskyttet.

På Gressholmen finner du en anvisermur blant annet rett nedenfor kroa, ved stien som løper langs bukta. Også Gressholmen kro, skytterlagets klubbhus, er et minne om Gressholmen som skytternes øy.

HAVØRN HAR LANDET

I 1935 var radioreporter Shibbye på Gressholmen for å lage en utgave av programmet *Guttetimen*. I innledningen skildrer han hvordan «luftbusserne» ankom «helt presist etter ruten slik som de pleier å komme. De gjorde en sving innover byen og så tok de vannet en tohundrede meter borte og kom fossende opp her og la seg ved hver sin flytebrygge. Så strømmet alle passasjerene ut, og de ble satt om bord i en motorbåt, og nettopp gikk den av gårde og stevnet inn til byen med dem. Jeg hørte nettopp at Havørn hadde hatt full last i dag, det hadde vært nitten stykker med [...]»

13 OSLO FLYVEHAVN

16. juli 1927 satte et tysk Dornier Wal sjøfly kursen mot Oslo. Flyet landet på fjorden og fortøyde ved Gressholmen. Dermed var landets første flyplass for rute-fly, Oslo flyvehavn, innviet! Passasjerene ble fraktet til sjøflyhavnen med motorbåt, og fra Gressholmen kunne man fly til Tyskland, etter hvert også til Stockholm, Stavanger og Tromsø. Det sivile Norge hadde fått luft under vingene, som det siste landet i Europa. Ny teknikk og urbanisering ble møtt med skepsis, og flertallet av representantene på Stortinget hevdet at «... sivil rutetrafikk gjennom luften neppe har noen fremtid.» Men snart viste det seg at sjøflyhavnen på Gressholmen var for liten og upraktisk til å

håndtere den stadig økende flytrafikken, og i 1939 overtok Fornebu som hovedflyplass. Siste fly forlot hangaren på Gressholmen i 1952.

I dag er flyenes gamle havn på Gressholmen småbåthavn. Gressholmen båtforening har klubblokale i den lave brakka som tjente som ekspedisjonsbygg, kontor og venterom. Hangaren, slippet og trallebanen, som fraktet flyene mellom sjøen og hangaren, står til båtfolkets tjeneste. Villaen som var stasjonssjefens og verksmesterens sommerbolig, og villaen som flygerne og bakkemannskapene brukte som oppholdsbrakke og spisebrakke, er nå feriehus.

Oslo flyvehavn på Gressholmen rundt år 1930. Ukjent fotograf, Oslo Museum.
I dag er området båthavn.
 Foto: Espen Bratlie.

Minner etter industrisamfunnet på Heggholmen.
Foto: Frøydis Eriksen og Espen Bratlie.

14 HEGGHOLMEN FYR

Landets fyr har blitt kalt kystens katedraler. Tidligere hadde hvert fyr sin egen fyrvokter. I dag er fyrene automatiske. Enkelte fyr har imidlertid fått ny bruk som ferie- og overnattingssteder. Heggholmen fyr er det eldste fyret i indre Oslofjord. Det lille trehuset er ikke noen katedral, snarere ser det ut som et lite "kystkapell". Historien til Heggholmen fyr startet i 1823 med en lampe i Svend Iversens hus. Du kan lese mer om fyrvokter Iversen og fyret i siste kapittel.

15 INDUSTRIAMFUNNET PÅ HEGGHOLMEN

I 1894 reiste Christiania Dampoliemølle en moderne, dampdreven linoljemølle øst på Heggholmen. Fabrikken presset linfrø til olje. I 1901 hadde Heggholmen utviklet seg til et komplett industrisamfunn. Både skole og et svalgangshus med arbeiderboliger var på plass. Disponenten, Heggholmens høye herre, reiste sin sveitservilla på en høyde mellom arbeiderboligene og formannens hus som sto på Jakteskjær.

I 1909 ble fabrikken kjøpt opp av konkurrenten Lilleborg. De holdt hjulene i gang

fram til 1960. Anlegget sysselsatte da bare én arbeider, og det hadde ikke bodd folk på øya siden 1919. Da arbeidene flyttet til byen, ble Heggholmen både arbeidsplass og ferieøy, for fabrikkens ansatte fikk benytte bygningene som sommerboliger. I 1927 ble disponentens hus bygd om til feriebolig for Lilleborgs kontordamer. Huset fikk tilnavn som "Dydens hvile" og "Hurpehuset".

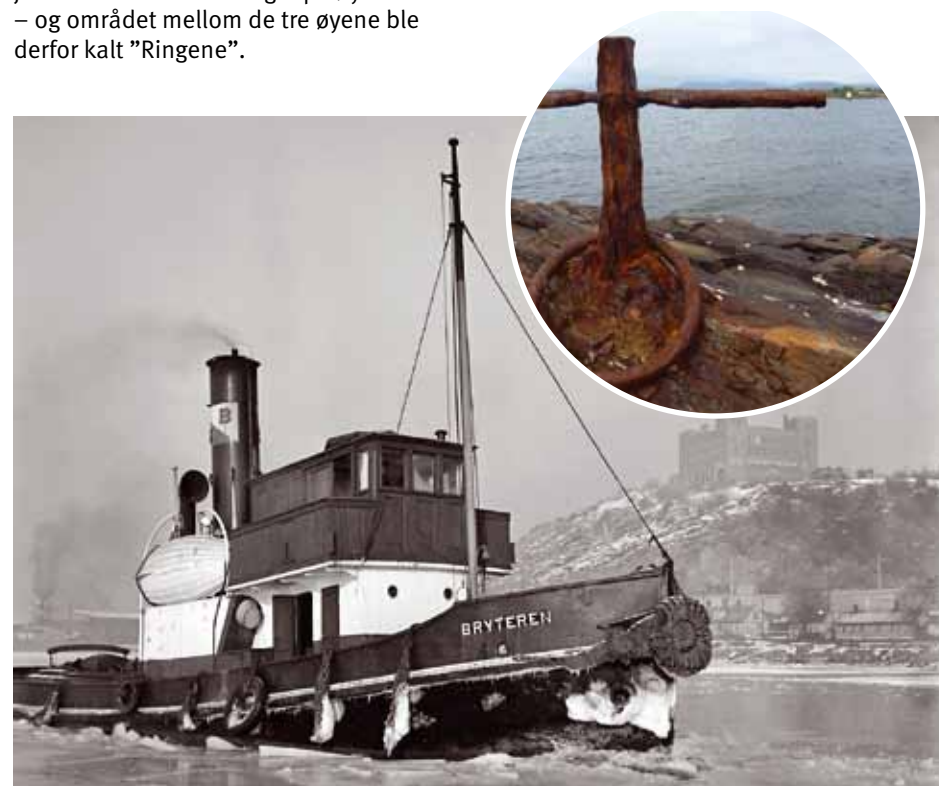
Nå er bygningene private feriehus. Sørvest på øya, i sjøkanten nedenfor feriehusene, ligger fabrikkbygningen, som ble reist etter at mølla brant sankthansaften 1919. Fabrikken fungerer nå som atelier. En jernbanelinje strakte seg fra fabrikken til havna i nordøst, parallelt løp det en ledning til linolja. En dreieskive og en sidebane viser vei til stedet der oljemølla lå. Skinnegangen er fortsatt i bruk, og en tralle med jernbanehjul brukes til å frakte varer fra havna opp til feriehusene. Og fortsatt står Lilleborgs smijernsvimpel høyt hevet på øya som en gang huset et industrisamfunn i miniatyr.

Restene fra det unike industrisamfunnet er fredet.

16 RINGENE VED HEGGHOLMEN

Tidligere var det mer is på fjorden. Fra jul, og noen ganger så lenge som ut i april og til og med mai, lå isen tykk. Inne i havnebassenget var isen for tykk til å hugges, men ved Heggholmen, Lindøya og Nakholmen ble det hugget råk i isen. Det var ved disse øyene skipene fortøyde når fjorden frøs til is – dette var Christianias vinterhavn. Her lå skutene som skulle til og fra Christiania. Plank ble fraktet ut hit med hest og slede over isen og lesset på skuter som lå ved iskanten i sundene. Skip som kom med varer, ble losset. Småbåter fraktet passasjerer ut til utenlandsdamperne som lå og ventet i fri sjø. Båtene lå fortøyd i de mange ringene av jern som var festet i berget på øyene her – og området mellom de tre øyene ble derfor kalt "Ringene".

Isvekkere sørget for at fjordisen ble holdt åpen ved Ringene og Christianias vinterhavn. Arbeidet med å hugge isen ble kalt "isvekking". Isvekkerne, en gjeng på opptil femti mann, hogg løs store flak av isen. De brukte hver sin ispil, et slags spett, til å hugge med. Isflakene trakk de inn under den faste isen ved hjelp av et tau med krok. «Hu er lei, hu er sei», sang isvekkerne om isen mens de arbeidet: Det å vekke isen var vått, kaldt og tungt arbeid. I 1878 kjøpte staten isbryteren "Mjølner". Da ble det slutt på vinterhavn og isvekking, men fortsatt kan du finne fortøyningsringer fra 1800-tallets vinterhavn på Heggholmen.

Isbryteren "Bryteren" året 1947. Foto: All-Foto, Oslo Museum.
Innfelt er en av de gamle fortøyningsringene ved Heggholmen. Foto: Frøydis Eriksen.

Sjøfugltellinger viser en markant nedgang i sjøfuglbestanden, særlig for arter som hettemåke og makrellterne. I 1987 viste sjøfugltellingene at 15 000 par hettemåker hekket i fjorden. Til sammenligning var det bare 2500 hettemåkepar igjen i 2009. For 20–30 år siden hekket 500–600 par makrellterner i indre Oslofjord. I 2009 ble det bare registrert 183 par, noe som er det laveste tallet som er målt. Mulige årsaker til nedgangen i sjøfuglbestanden kan være mindre næringstilgang og forstyrrelser i hekketiden. Dette er noe av bakgrunnen for at mange flere øyer og skjær har blitt vernet de siste årene.

FUGLEBUKTA

Bukta mellom Gressholmen og Rambergøya er en av få store og relativt uberørte rasteplasser for sjøfugler i indre Oslofjord. Bukta er langgrunn og ligger i ly, og er et trekkplaster for sjøfugler. Ca. 160 fuglearter trekker til bukta for å finne mat i det rikholdige matfatet som mudderet presenterer. En gang hadde skytterne skytebane tvers over bukta. I dag er bukta vernet som naturreservat med strenge

ferdselsregler: I bukta er det forbud mot motorferdsel hele året, mens det i perioden 1. april til 15. juli er forbud mot all ferdsel, for eksempel padling eller dykking. Dersom du lurer: Det er lov å ferdes på stien forbi bukta.

FARGERIKE FLOKKER AV ÆRFUGL OG KVINAND

Ærfugl og kvinand er to arter som oppholder seg på fjorden og øyene, gjerne i flokker på flere hundre fugler, særlig om vinteren. Mens kvinanda vanligvis lever ved elver eller vann og trekker til fjorden vinterstid, er ærfugl en utpreget kystfugl.

Ærfuglen hekker langs hele kysten vår. Ærfuglhunnen er en svært beskyttende mor som ruger på eggene de fire–fem ukene det tar, uten å forlate eggene mer enn høyst nødvendig. I rugetiden går hun så mye ned i vekt at hun på forhånd må legge kraftig på seg for å klare "slankekuren". Når hun bevilger seg en fem minutters daglig pause for å få i seg mat, er det gjerne blåskjell som står øverst på ønskelista hennes. Skjellene slukes hele.

Sjøfugler på fjorden med Hovedøya i bakgrunnen. Foto: Bård Bredeesen, Naturarkivet.

VI VIL SE ...

«Vi vil se ærfuglflokkene duve i dønningen utenfor de ytterste skjærene, vi vil se fiskender med tynn barberkost i nakken roende i sundene, vi vil se vektig og fargeglad fagergås, rødstilk som skjeller oss huden full når vi nærmer oss myrsiget der den har eggene sine, tjellen i kjøle og hvitt i fjæra der det er musling og sniler å finne, sandloen på usannsynlig travle bein over sandstranda, med krave så prektig som på en prest. Alt dette vil vi beholde, for det er en del av fjorden selv.»

Fra heftet *25 år for Oslofjorden*, utgitt av Oslofjordens friluftsråd i 1958
Foto: Kvinand © Magnus Reneflot / NN / Samfoto.

TJELDEN OG GRAVANDA – ET VÅRTEGN

Gravand og tjeld er to andre arter sjøfugl som er med på å sette sitt fargerike preg på øyene og Oslofjorden, men ikke i store mengder. En regner med at cirka 100 tjeldpar hekker i indre Oslofjord.

Gravanda og tjelden har flere fellestrekk. De er begge trekkfugler som kommer hit allerede i mars. I Oslofjorden tilbringer de en kort sommer og forlater oss i juli eller før sommeren er over. De er stort sett monogame fugler som du kan se trippende i strandkanten to og to. Ikke minst er de vakre og gjenkjennelige sjøfugler med rødlig nebb og bein. I den grunne bukta mellom Gressholmen og Rambergøya finner de livrettene sine; gravanda spiser snegler, mens tjelden eter muslinger.

Gravanda kalles også fagergås, og det er ikke vanskelig å skjønne hvorfor. I motsetning til mange andre dyr, er det ikke bare hannes styrke eller skjønnhet som er viktig. Den gravand-hannen som vil bli flokkleder, må nemlig ha en partner! Om han varter hunnen sin opp, vites ikke, men kanskje kan han lære noen triks av tjeld-hannen?

Øverst: **Ærfuglhannen** (også kalt ekallen) er en praktfull kar. Ærfuglene tilhører andefamilien, og de kan dykke helt ned til 50–60 meter. Foto: © Jørn B. Olsen / Rolf Sørensen / Samfoto.

Nederst: **Gravanda** liker å leite etter mat i gruntvannsområder. Foto: Bård Bredesen, Naturarkivet.

Fasit til dyre-quizen på side 4: Oversiktskartet: Hettemåke (til høyre) og makrell (til venstre). **Hovedøya:** Sau, grågås og makrell. **Gressholmen:** Tjeld og siland. **Langøyene:** Grønnfink. **Håøya:** Dvergspett og ekom. **Lindøya:** Piggsvin. **Brøyene:** Brisling.

Ringmerking viser at parene finner tilbake til samme hekkeplass år etter år.
Foto: © Tom Schandy / NN / Samfoto.

DEN ROMANTISKE TJELDEN

Når tjelden setter sine røde bein på Gressholmen og de andre øyene i Oslofjorden, er det et tegn på at våren er i anmarsj. Tjelden er en av de første artene som kommer om våren og lander allerede i begynnelsen av mars, noen ganger enda tidligere. Den er så pålitelig at man skulle tro at den hadde tippet i kalenderen først. Det kan være skikkelig kaldt på denne tiden. Da sitter tjelden stille, med vingene trukket langt oppover halsen eller ørene, akkurat som når vi bretter opp jakkekragen i ruskevær.

Men etter hvert kvikner den til, særlig når sola begynner å varme. Den begynner å småløpe og pludre og blir riktig lystig av seg. Snart har den funnet en make, og hannen kan være meget galant. Hannen prøver å oppvarte sin utvalgte med små gaver. Den plukker opp små dyr eller

små ting fra fjæra og løper på sine raske, røde bein bort og legger det ned foran maken sin. Akkurat som om den har vært ute og kjøpt blomster. Hunnen virker ikke alltid like imponert, men dersom det er noe spiselig, sluker hun det i seg.

Når de to kjærestene bygger reir, er det ikke mye byggemateriale som tas i bruk. Iblant legges eggene nesten rett på steingrunn med to–tre strå som skal gjøre reiret mykere. Reiret forlattes ganske raskt etter at eggene er klekket ut, men foreldrene passer omsorgsfullt på ungene til de er flyvedyktige. På denne tiden gir foreldre-tjeldene ganske mye lyd fra seg, men de er ikke bråkete. Tjeldens toner er lyden av vår og sommer.

Harald Stølan, fugleinteressert park- og frimrådeforvalter

LANGØYENE

Gressletta. Foto: Espen Bratlie.

Det har stormet en del rundt Langøyene. Øya har til tider vært "beleiret" av badegjester, teltgjester – og fluer. Og det er ikke hvilke som helst fluer, men kommunale fluer!

17 EN NEDGRAVD HEMMELIGHET

Som navnet forteller, består egentlig Langøyene av to øyer. Når du går av ferga, ligger en stor slette framfor deg. Sletta gjemmer på store mengder søppel og en skipskirkegård. For ca. 100 år siden var sletta et sund mellom to øyer, Nordre og Søndre Langøy. Kristiania kommune trengte et sted å gjøre av sitt stadig voksende søppelproblem og snuste på øyene som en løsning. Førstevalget var Nakholmen, men det ville ikke Aker kommune og beboerne på Bygdøy finne seg i. Da falt valget på de to langøyene som lå i Nesodden kommune, som ennå ikke hadde vedtatt strenge helselover. Før Nesodden hadde summet seg til å vedta helselovene, kjøpte Kristiania øyene i 1902. Sundet mellom de to øyene skulle nå brukes som søppelfylling. Søppelet ble fraktet fra byen med prammer, kalt lørjer. For å hindre at

søppelet fløt, senket man fem skipsvrak i sundet for å stoppe strømmen. Det tok ikke lang tid før det var fast grunn mellom de to langøyene. En ny øy var dannet.

18 I KØ TIL LANGØYENE

I 1940 ble det bestemt at søppelfyllinga skulle legges ned, og i 1949 ble siste søppellass dumpet på Langøyene. Men hva skulle man gjøre med den nedlagte søppelfyllinga? Svaret kom delvis fra Hovedøya, der det lå et stort badeanlegg som var plaget av forurensning. Kunne Langøyene bli et nytt badeparadis?

For å gjøre om søppelfyllinga til et badeparadis tvangsflyttet kommunen beboerne på øya og rev de fleste husene. De senkede skipene som skulle stoppe vann-

- Kiosk
- Bade plass
- Naturist-bade plass
- Toalett
- HC-tilrettelagt toalett
- Telt plass
- Gjestebøye
- Gresslette for ballspill m.m.
- Vei
- Sti
- 17 Omtalt severdighet

strømmen, ble sprengt bort. Kommunen dekket søppelet med sand, og i 1952 ble øya åpnet som badeplass med egen båt-rute. Langøyene ble byens nye storbad, og allerede den gangen var det tillatt å telte der. Avisene roste det nye badeparadis et og skrev blant annet at «Langøyene var et slående eksempel på hva som kan utrettes. Her hvor det tidligere røk av store søppelhauger, kan barn og ungdom i dag boltre seg på hundrevis av mål gressbakke.» (Aftenposten, 29.05.1952). Osloboere reiste i hopetall til Langøyene, og i et avisintervju kunne passasjerteller Olav Bjerke fortelle at han syntes «[...] synd på folk som må stå og henge i timevis på kaien for å komme seg bort fra byen noen timer.» Fortsatt er Langøyene en populær badeøy med teltmuligheter.

Smakebiter av Langøyene: Øyas eldste hus, volleyballbanen og øytelting.
Foto: Espen Bratlie.

19: LANGØYENES ELDSTE HUS

Det hvite huset ved kiosken er øyas eldste hus og tilhører Bymiljøetaten. Huset ble bygd i 1853–54 av Hans Andersen og hans hustru Mathea. Etterkommerne av Hans og Mathea bodde i huset helt til siste øybeboer måtte flytte i 1952. Dette var ett av få hus som ikke ble revet da kommunen forvandlet ”søppeløya” til badeøy.

20: MØLLESTEINENE

Ved kiosken ligger det to store møllesteinene som i dag brukes som blomsterbed. Disse møllesteinene knuste ikke korn, men sement, i det som var Norges første sementfabrikk. Hans Konow eide fabrikken i mange år og kjøpte like så godt Nordre Langøy for å ha fabrikk her på 1800-tallet. Han eide Nordre Langøy helt til kommunen kjøpte den i 1902.

Langøyene år 1930 og i dag. Historisk bilde: A. B. Wilse, Oslo Museum.

FLUER OG FILLEPELLERE PÅ LANGØYENE

«[...]Det er på tide at ungene får oppdage at et samfunn har noe annet å by på enn søppel, at en har veier som en kan gå og sykle på, at ikke alle leser lekser i skjæret fra en svak parafinlampe, og at rotter ikke er likestilt med hunden og katten.» Dette sa en av øyas beboere da han skulle forlate øya for godt i begynnelsen av 50-årene.

Langøyene var som et eget samfunn – et til dels utskjelt samfunn. I 1920 hadde det lille øysamfunnet 155 fastboende og egen skole. Mange av de fastboende var renovasjonsarbeidere som arbeidet på fyllinga. De sorterte søppelet og solgte det videre, og også barna deres gikk på skattejakt på dynga. Samfunnet hadde sine lokale karakterer, blant dem kransjåføren (kalt ”Tårnugla” av kolleger) som styrte søppelkranen som gikk på tvers av sundet, og gartneren som dyrket

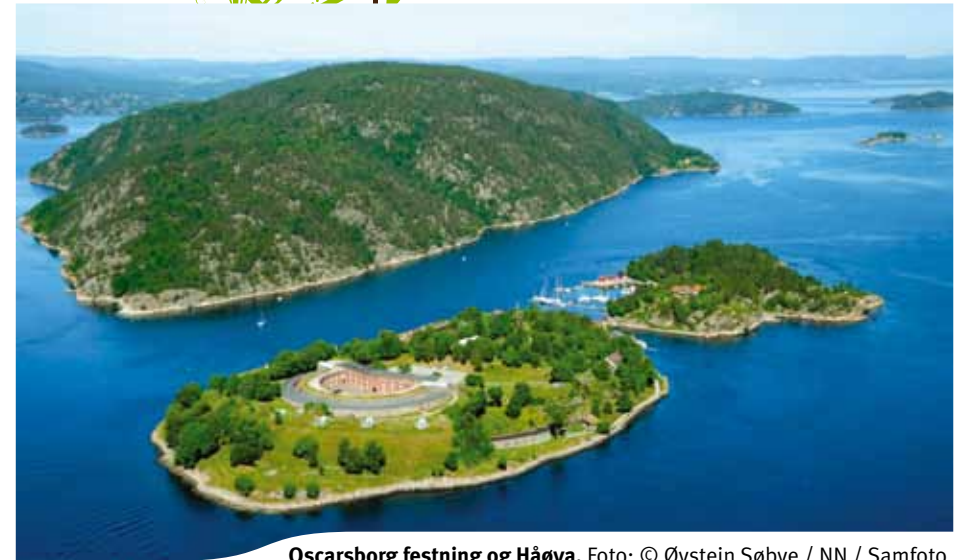
grønnsaker på dynga. Nederst på rangstigen var fillepellerne som bodde i enkle hytter på øyene. De karete til seg et levebrød ved å samle inn filler, flasker og lignende som de leverte til skraphandleren.

Det var mange rotter på Langøyene, men den aller største plagen var fluene. Den varme søppeldynga var som et stort matfat for fluene som levde det gode liv på øya. Avisene skrev utallige reportasjer om flueplagen og omtalte Langøyene som «den kommunale fluefarmen.» ”Langøyfluene” fikk skylda for det meste av ”fluestreker” i Oslo. Så man en flue, måtte den være fra Langøyene. Kommunen erklærte krig mot langøyfluene ved hjelp av sprøyting, men fluene kom tilbake og sørget for nye avisoverskrifter.

Kilde: Fra Nattmann til renholdsverk av Inge Torstenson

HÅØYA

Oscarsborg festning og Håøya. Foto: © Øystein Søbye / NN / Samfoto.

Håøya ligger ved Drøbak og er den største av øyene i indre Oslofjord. Øya var lenge forbeholdt Forsvaret, men er i dag åpen for alle.

21 FERGEBRYGGA

Båten fra Nesodden tar deg til Mellomøya og "sentrum" av Håøya. Håøya består av tre deler: Nordøya (nord for Dragsund), Mellomøya (mellom Dragsund og Tåjebukta) og Sørøya. Både Nordøya og Mellomøya er tilrettelagt for ferdsel med toaletter og veier, mens Sørøya er naturreservat og mindre tilgjengelig. Mesteparten av den seks kilometer lange øya eies av Oslo kommune, unntatt sørspissen.

sitt smaleste, var en del av Oscarsborg festning og forsvaret av Oslo. På slutten av 1800-tallet ble det utplassert flere kanonbatterier (kanonanlegg) på Håøya. Mange andre bygninger fulgte med, slik som brakker, ammunisjonsmagasiner og vakthus, men de fleste ble revet av tyskerne under andre verdenskrig.

22 FORSVARETS ØY

Forsvaret har spilt en sentral rolle på Håøya. Inntil Oslo kommune kjøpte deler av øya i 1937, var dette militærets øy. Håøya med sin strategiske posisjon i Drøbaksundet der Oslofjorden er på

På sørøstsiden finner du et flott stykke ingeniørkunst kalt Batteriveien. Batteriveien førte opp til kanonanleggene på toppen. Veien ble bygd av Forsvaret mellom 1891 og 1917 og klatrer som en trollestige. To tredjedeler av veien er ca. 3 meter bred, og den er anlagt med stabbesteiner og bolter. Boltene ble brukt til å hale opp kanonene langsetter veien.

Leier du Håøyas tre kystledhytter etter hverandre kan du bo på øya i ni dager. "Stranda" til venstre, "Eldhuset" i midten og "Badstua" til høyre.

23 KYSTLEDHYTTA "STRANDA"

Ved fergeleiet ligger en av tre kystledhytter, som alle er plassert på Mellomøya. Kystledhyttene eies av Oslo kommune og kan leies hos Oslofjordens friluftsråd. Den første kystledhytta heter "Stranda" og ble oppført i 1916 som formandsbolig for sprengstoffabrikken *Haaøen Fabriker* som tidligere lå på øya. Mange av de nåværende byggene på Håøya tilhørte sprengstoffabrikken.

24 "BADSTUA" VED SAGBUKTA

Den minste av kystledhyttene på Håøya kalles "Badstua" og er som tatt ut av en reklame for norsk bonderomantik. Håøya har lang tradisjon som svømmeleir, og mange barn har tatt svømmeknappen på øya. Badstua ligger ved Sagbukta, som fra 1946 og fram til 1970-årene ble brukt som svømmestadion. Den lille stua var tidligere garderobe for idrettslaget Varg som i flere tiår holdt svømmestevner i bukta.

25 "GAMLEGÅRDEN"

Krysser du gressletta ved Sagbukta, kommer du til øyas eldste hus. Huset ble bygd mellom 1675 og 1699 og kalles bare "Gamlegården". I det vakre huset bodde

bestyreren av Haaøen Fabriker, og det har også vært feriehus for ansatte i Oslo kommune. Snart trenger man verken å være bestyrer eller kommunalt ansatt for å sove i huset, for det er planer om at Gamlegården skal bli kystledhytte.

26 "ELDHUSET"

Et gårdsbruk har tradisjonelt bestått av flere bygninger, for eksempel hovedhus (våningshus), fjøs, låve, stabbur og ildhus (eldhus). "Eldhuset", som i dag er kystledhytte, var Gamlegårdens ildhus. Mens Gamlegården var et stort og fint bolighus, var ildhuset et arbeidshus hvor man gjorde "grovarbeidet", særlig arbeidet som krevde ild, for eksempel baking, klesvask, slaktning og ølbrygging.

27 SPRENGSTOFFFABRIKKEN

I 1916 ble sprengstoffabrikken Haaøen Fabriker grunnlagt på Håøya. Bakgrunnen var en stor leveranse til Russland. På et halvt år ble et fabrikkamfunn reist, med hele 80 bygninger og 200 arbeidere. Produksjonen foregikk på vestsiden av Mellomøya, mens arbeiderne bodde på østsiden. Men lykken sto ikke fabrikkens bi. I 1916 skulle sprengstoff fraktes til

Arkhangelsk i Russland, men ladningen gikk av for tidlig. Hele 25 skip sank, mens Haaøen Fabrikers eget skip slapp unna. Året etter brøt det ut revolusjon og kaos i Russland, og i 1918 eksploderte laboratoriet på Håøya. Dermed var kroken satt på døra for en kort, men eksplosiv industrihistorie.

Noen av bygningene står fortsatt, blant annet Messa og Rabben. Messa (27 i kartet) var antakelig arbeidernes spisesal, mens Rabben ved siden av var funksjonær bolig. Kruttmølla (27a i kartet) og de fleste bygningene i Tåjebukta er også minner etter sprengstoffabrikken.

28 SKOGSTUR VED SVANEHALSEN

Håøya har et relativt kupert og ulendt terreng, særlig den sørlige delen av øya. Akkurat som i Østmarka reiser mange daler seg i nord-sør retning. Litt nord for Messa går en umerket skogssti. Stien går øst for Mellomøyas høyeste ås, Svane-halsen. På veien kan det hende at du får øye på en av Håøyas firbeinte beboere, rådyret. Skogstien er bratt i begynnelsen

før den flater ut på toppen og ender opp ved Dragsund.

29 EVENTYRVEIEN PÅ NORDØYA

Dragsund er bukta mellom Mellomøya og Nordøya. Helt til opp mot midten av 1800-tallet var Nordøya skilt fra resten av Håøya ved Dragsund. Her var det så grunt at folk kunne dra båtene sine over ved høyvann, derav navnet Dragsund. Fra Dragsund og nordover går en eventyraktig vei. Det spesielle med veien er at den går på et mykt gressteppe, ikke grus.

30 SØNDRE HÅØYA NATURRESERVAT

Den sørlige delen av Håøya ble vernet som naturreservat i 2002. Her finner du gammel og trolsk skog med over 500 plantearter. Øya er som et levende skogmuseum med mange ulike treslag. Du kan vandre fra tette blåbærgranskoger og høyreiste furuskoger til gamle eik- og lindeskoger. Håøya har dessuten vegetasjon som du ellers finner på Vestlandet og Sørlandet, for eksempel forekomsten av ramsløk, som er typisk for Vestlandet.

Sagbukta har navnet sitt etter sagbruket som ble drevet der i 1950-årene. Innfelt ser vi Gamlegården – Håøyas knirkende syvende far i huset.

GAMLE TRÆR YRER AV LIV

I naturen er de eldste trærne viktigst! Gamle og døde trær som ligger og råtner og tilsynelatende ser unyttige ut, yrer av liv. Gamle og døde trær er nødvendige for at mange arter kan overleve. Døde trær er blant annet mat for insekter og sopp som lever av å bryte ned trevirke.

Særlig eiketrær er ”verdifulle”. Et eiketre er trærnes svar på New York i forhold til ”innbyggertall”. Eksempelvis kan et gammelt og uthulet eiketre være bolig (og mat) for et stort antall arter av insekter, moser og sopp. Man tror at hele 550 billearter og 169 sommerfuglarter lever på eik.

UNNGÅ FLÅTT

Siden Håøya er skogkledd og har stor bestand av hjortedyr, finnes det en god del flått på øya. Du kan ta noen forholdsregler for å unngå flåttbitt: Bruk lange bukser og dekk til ankene. Gå på stier og skogsveier og unngå steder med høyt gress, lyng og kratt. Når du kommer hjem, bør du dusje og sjekke deg selv og eventuelt hunden din for flått. Du finner mer informasjon om flått på nettsidene til Folkehelseinstituttet: www.fhi.no

Den etterlengtede havørna. Foto: Kjell Isaksen.

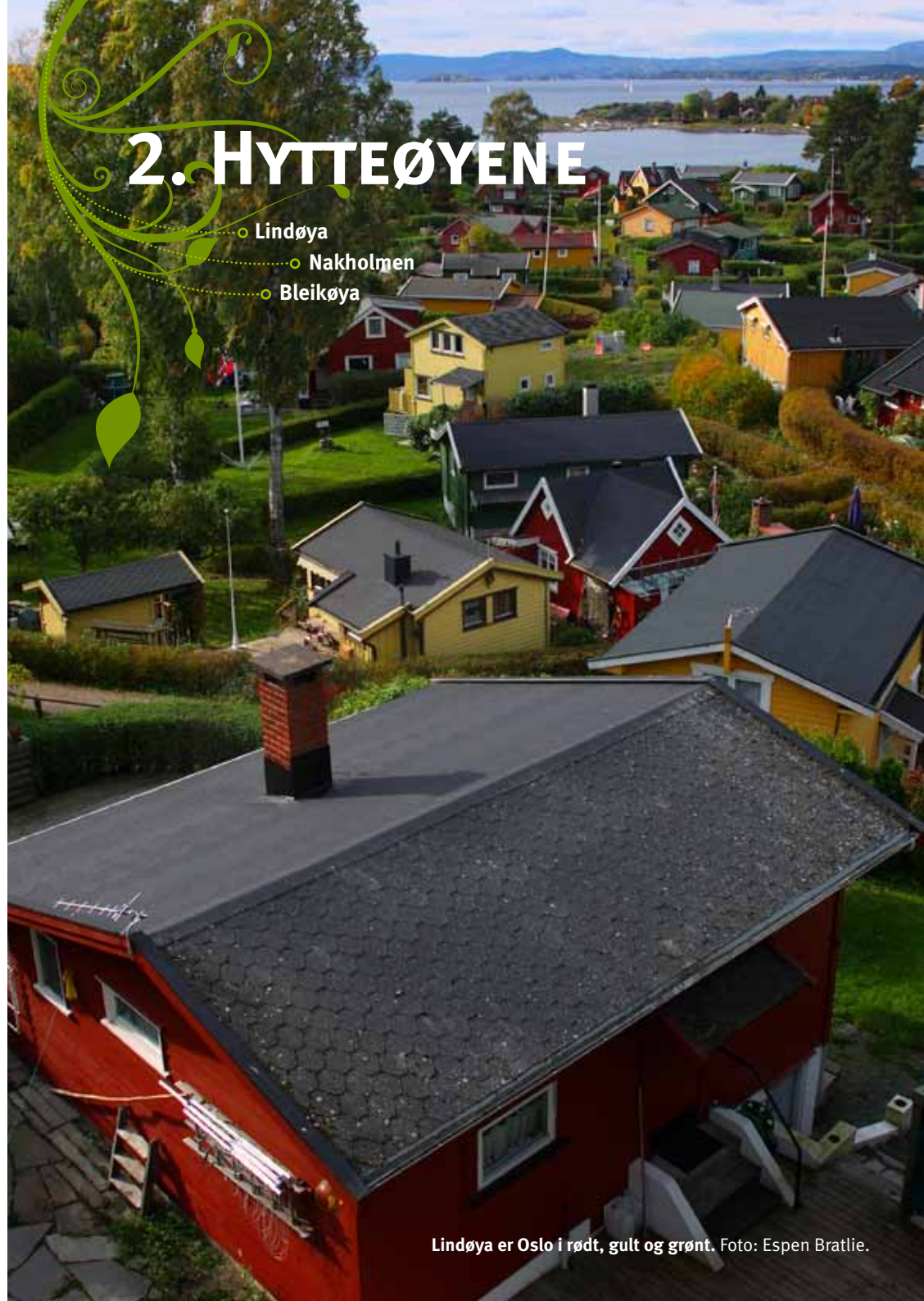
HAVØRN PÅ HÅØYA

I 2008 skjedde det en sensasjon: For første gang siden 1882 hekket ei havørn i Oslofjordområdet! Og stedet havørna hadde valgt, var Håøya. På grunn av jakt og fangst forsvant havørna som hekkefugl langs kysten fra svenskegrensa til Sogn og Fjordane på slutten av 1800-tallet. Totalfredningen av havørn og andre rovfugler i 1968 ble et vendepunkt. I dag er havørn igjen et vanlig innslag langs kysten lenger nord i landet, men i Oslofjordområdet ventet ørna lenger før den slo seg til ro igjen. Havørna er svært sårbar for forstyrrelser, og for å beskytte den er det opprettet ferdselsforbud på hele den sørøstlige delen av øya. Norge har et ekstra stort ansvar for å bevare havørna siden vi huser halvparten av Europas bestand.

2. HYTTEØYENE

- Lindøya
- Nakholmen
- Bleikøya

Lindøya er Oslo i rødt, gult og grønt. Foto: Espen Bratlie.

LINDØYA

Lindøy-idyll. Foto: Espen Bratlie.

Lindøya er den øya som ligner mest på et velordnet lokalsamfunn med egen vaktmester, butikk, fotballbane og tallrike hytter. Men veien dit begynnte med telting og rabalder.

31 SKYTTERBRYGGA

Lindøya har to fergeleier, og med rute 93 går du i land på Skytterbrygga. Brygga ble bygd i 1900 av skyttere fra Skarpskytten. Før flokket skytterne seg til Gressholmen og Lindøya. På Lindøya holdt Skarpskytten til – Norges eldste nåværende skytterlag, stiftet i 1849, og den svært fomedde Christiania Jægerklub, der kongen var medlem. Sistnevnte skytterklubb forlot øya da arbeiderne slo seg ned her på begynnelsen av 1900-tallet.

Skytterne fra Skarpskytten var like opptatt av festlig samvær som av skyting, og medlemskap var forbeholdt herrer. Skytterne skjøt både kuler og kanoner helt til 1948. Da måtte de flytte fra øya siden skytingen var lite forenlig med hytteutviklingen. I tillegg til brygga har skytterne etterlatt seg en stor betongmur, som skulle fange opp kuler, midt på øya.

32 STAMHUSET OG KOLONIEN

Den særegne bygningen ved Skytterbrygga kalles Stamhuset. Deler av huset er fra 1700-tallet, noe som gjør det til øyas eldste hus. Til stamhuset kom øyas første gjester for å tilbringe sommeren, deriblant Henrik Wergeland.

Ved stamhuset ble det oppført flere utleieboliger, og området gikk under navnet Kolonien. Knausen Kolonien lå på ble imidlertid sprengt bort i 1919 da man forsøkte å anlegge sjøflyplass på Lindøya. Sjøflyplassen ble bygd på Gressholmen i stedet, og krateret ble brukt som opplagsplass for båter.

Badebrygge

Butikk

Toalett

Vei

Omtalt severdighet

Naturresevat. Blomster, trær, dyr m.m. er fredet. Merk spesielt at det er forbud mot telting og bålrensning/grilling.

33 MERIDIAN-STØTTEN

Verdens mest kjente meridian eller lengdegrad er Greenwich-meridianen. Også Oslo har sin meridian. På en liten topp på Lindøya står Christiania-meridianen fra 1850. Bautaen gjorde det enklere å beregne mer nøyaktig Christianias østlige lengdegrad.

34 DET STARTET PÅ ET PØLSEPAPIR

Lindøya har en rekke idrettsforeninger. På dugnad gjorde Lindøya vel i 1925 jordnet, der skytterne tidligere hadde skytebanen sin, om til fotballbane. I åpningskampen utklasset Lindøya Bleikøya med 10–0, og laget seiret også over utenlandske marinegaster som ble utfordret til "duell" på øya. Ved et skjær sørvest på øya anla man i 1949 svømmestadion, som fortsatt brukes til svømmestevner (34a i kartet). Siste skudd på stammen var minigolfbanen og stiftelsen av Lindøen Golfclub i 1978 (34b i kartet). Mang en idé starter på et papir, så også minigolfbanen. Den ble skissert på et pølsepapir.

35 TELTODDEN

Navnene på Lindøya forteller oss mye om historien til øya. Teltodden er ett av disse navnene. På begynnelsen av 1900-tallet flyttet arbeidere ut til Lindøya for å tilbringe sommeren der. Deres innretninger var enkle og besto først av telt, deretter av plankehytter. Borgerskapet på Lindøya så med forakt på den økende teltingen. De beskyldte teltboerne for fest og fyll, og omtalte "teltlandsbyen" som "negerlandsby". Men arbeiderne gjorde sitt beste ut av ressursene de hadde til rådighet, og tok i bruk både piano- og bilkasser som hytter. Lemmene hadde den fordel at de kunne klappes igjen når det ble høst – de var praktiske "klapphytter".

Det var staten som eide Lindøya, og dråpen som fikk begeret til å renne over, var de sanitære forholdene. Det fantes ikke do på øya, og det ble sagt at hele øya så ut som en latrine. For å få orden på forholdene åpnet man derfor for hyttebygging i 1922–23.

Slik ser Teltodden ut i dag. Foto: Espen Bratlie.

Meridian-støtten. Foto: Espen Bratlie.

Hytteeierne var vanlige arbeidsfolk. De kunne være bryggesjauere, ølkjørere, skomakere eller arbeidere fra Nylands mekaniske verksted. Mange av dem hadde båt ved "Ælva" (Akerselva). De fikk bare ettårige kontrakter, men lot ikke det prege innsatsen. Nybyggerne måtte bygge opp et samfunn helt fra grunnen av, fra renovasjon til vannforsyning. Ikke engang jord hadde kolonistene, det hentet de fra Sjursøya. Nybyggerne måtte forholde seg til strenge regler om hyttestørrelse, hvor langt ut fra veggen blomsterbed kunne

anlegges, og at gjerder var forbudt. I 1933 kom regelen om hyttefarger, og Lindøya vel nedsatte en egen fargekomité for å følge opp at hyttene bare ble malt i rødt, gult eller grønt. Lindøya vels innsats omfattet alt fra det grunnleggende som vannforsyning til forskjønning av øya. I 1934 gjorde velforeningen sumpmyrområdet midt på øya om til en idyllisk dam med en liten øy, ender og svaner. Øybeboerne måtte vente helt til 1960 før Lindøya ble koblet til byens vannledningsnett, en begivenhet som ble feiret stort på øya.

Lindøya på slutten av 1800-tallet, før arbeiderne kom. Foto: O. T. Olsen, Oslo Museum. Innfelt ser vi skyttere fra Christiania Jægerklub. Ukjent fotograf, Oslo Museum.

Oslosildre er en av Lindøyas "herligheter".

Foto: Bård Bredesen, Naturarkivet.

«INNSJØEN MED DEN LUBNE FURUSKOGEN»

Forfatteren Johan Borgen skrev i 1933 at «en ekte lindøying» var stolt over øyas rike «naturherligheter», som han oppsummerte til å være «[...] .... innsjøen med den lubne furuskogen omkring hvor man kan sverme i myke sommernetter.» Den omtalte innsjøen er det idylliske tjernet midt på øya. Tjernet er omkranset av en frodig skog som er naturreservat. Skogen er kalkfuruskog. Den kalkrike grunnen i denne uvanlige skogtypen gir vekstgrunnlag for sjeldne blomster som blant annet oslosildre.

Tjernet og kalkfuruskogen. Foto: Espen Bratlie.

Nakholmen. Foto: Espen Bratlie.

NAKHOLMEN

Nakholmen ligger rett ved skipsleden, noe nakholmianerne fikk merke en desemberdag i 1962 ...

Nakholmen er en ganske flat øy med 182 hytter. Som på Lindøya begynte de første "nakholmianerne" i 1920-årene med to tomme hender – selv vann og jord måtte hentes utenfra.

Lokalfølelsen er sterk i det lille øysamfunnet. Øya har både egen dame- og ungdomsforening i tillegg til lokalavisen *Vi på øya*. I lokalavisen kan man lese om livets gang på Nakholmen, det være seg svømmestevner eller katter som er storfanger av jordrotter.

Det å komme utenfra til Nakholmen er ikke alltid lett. I en magisteroppgave sammenlignes det å sette sine fremmede bein på Nakholmen med å være utlending på en irsk pub.

De ulike delene av Nakholmen har sine svært lokale kjæle navn. Rotteberget, øyas sørøstligste odde, har navnet sitt fordi det er et yndet oppholdssted for jordrotter. Roerodden er navnet på øyas sørvestligste odde hvor roere en gang hadde bade plass, mens Sjøpelskjæret i nordøst har navnet sitt fordi det før ble brent søppel her.

Hverdagen går sin gang uten de store rystelsene – kanskje med unntak av desemberdagen i 1962 da Nesoddbåten braste inn i øya. Båten lå så langt opp på land, og med slagside, at passasjerene kunne spasere rett i land.

På Nakholmen er øyas sørlige deler vernet som naturreservat.

BLEIKØYA

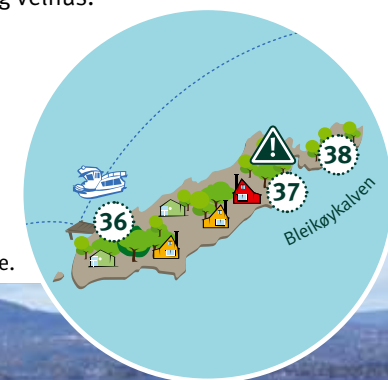
Blant Bleikøyas mange hytter er det to hus som skiller seg ut: Det ene har vært et sanatorium for barn, og det andre har huset samme familie siden 1721.

36 BARNDOM I EN SENG

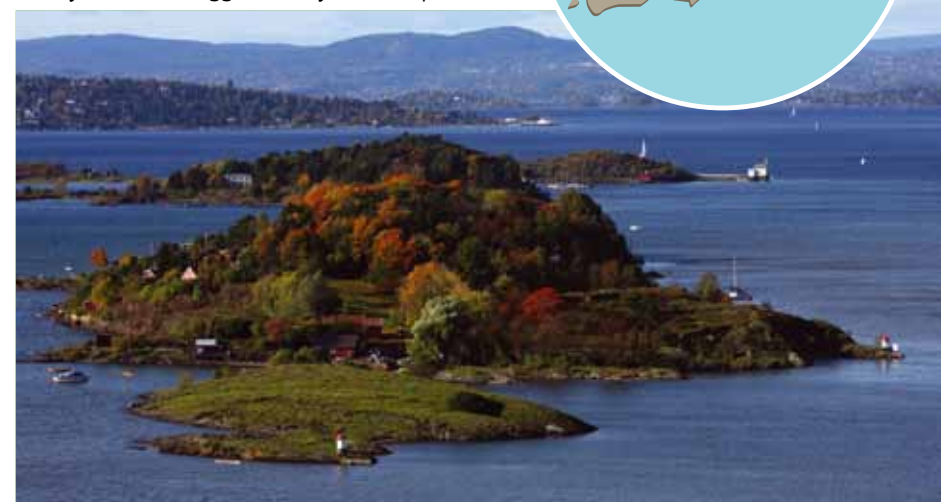
Fra ferga møter Bleikøya deg med hvitmalt idyll. Men det hvite huset med det hvitmalte gjerdet, skjuler en historie om sykdom og savn. På Bleikøya fantes det i perioden 1885–1926 et sanatorium for barn med skrofulose, en type tuberkulose som ga åpne sår, og som særlig rammet barn. Som kur anbefalte man hvile, sol og frisk luft, og for pasienter med skrofulose mente man at kystluft var spesielt bra. Kystsanatorier, slik som på Bleikøya, ble derfor opprettet. Oppholdet på et sanatorium kunne vare måneder og år, og de som ble behandlet for tuberkulose, måtte tilbringe store deler av dagen i "liggeposer". For barna ble det lang tid alene uten foreldrene. Ikke bare var de borte fra foreldrene sine – det måtte

føles dobbelt så ensomt å være på en øy så nær Oslo. Forfatteren Oskar Braaten var en av barnepasientene på Bleikøya. Han har beskrevet hvordan han savnet byen, der det blinket «i tusen millioner lys».

Sanatoriet besto av to bygninger: en vinteravdeling i bruk fra 1885, og en sommeravdeling i bruk fra 1893. Sommeravdelingen finnes ikke mer, men vinteravdelingen er det vakre hvite huset du ser fra ferga, og som senere ble butikk og velhus.

Bleikøya sett fra "Utsikten" på Ekeberg. Nærmest ligger Bleikøykalven og Gulbrandsens hus. Til høyre skimtes Heggholmen fyr. Foto: Espen Bratlie.

Bleikøykalven har indre Oslofjords største bestand av hvitkinngjess. Hvitkinngjess er egentlig en "innvandrer" som hører hjemme i arktiske strøk. Til venstre ser vi hettemåke, en art det har blitt færre av i Oslofjorden.

Foto hettemåke: Bård Bredeesen, Naturarkivet.

37 DER INGEN SKULLE TRU AT NOKON KUNNE BU

Når alle hytter er sommerstengt og øyene forlatt, er det ett hus det fortsatt lyser fra. På Bleikøya bor osloøyenes eneste fastboende, familien Gulbrandsen. På nordøstenden av øya ligger gårdsbruket som har vært bebodd av samme familie siden 1721. I flere generasjoner drev familien Gulbrandsen gårdsdrift, fiske og båtbygging på Bleikøya. I 2004 ble Christian og Berit, sjettede generasjons Gulbrandsen, intervjuet i fjernsynsprogrammet *Der ingen skulle tru at nokon kunne bu*. Berit fortalte om en skolevei som innebar robåt, om isvinteren 1970 da de var innefrosset i flere uker, om spasereturer til Hovedøya, og om siste båt som ble bygd på Bleikøya under krigen, da

ressursmangelen var så stor at ettøringer og kaffebrett ble brukt som båtmaterialer. Ennå står våningshuset deres fra 1721, men gårdsdriften er nedlagt.

38 HETTEMÅKER OG DRAGEHODER

Bleikøykalven huser en av indre Oslofjords største sjøfuglkolonier. Hettemåker, gråmåke og ærfugl er noen av fuglene som hekker her. Bleikøykalven og nordre del av Bleikøya er vernet som naturreservat. Fredningen skyldes ikke bare sjøfuglene, men også sjelden flora, blant annet en av indre Oslofjords viktigste forekomster av dragehode.

HYTTER TIL GLEDE OG BESVÆR

Hytteieerne er vant til et liv i usikkerhet. Først i 1982 ble festetiden utvidet fra ett år til førti år. For Oslo kommune er det et viktig mål at øyene er friluftsområder for allmennheten, og i 1977 ble Lindøya, Nakholmen og Bleikøya regulert til friluftsområde. De senere årene har kommunen intensivert kontrollen med hytteøyene. I 2008 kartla

kommunen samtlige 559 hytter på Lindøya, Bleikøya og Nakholmen. Kommunen sammenlignet gamle fotografier av hyttene med nye, og resultatet var at mange hytteiere ble varslet om å fjerne ulovlige påbygg eller risikere tvangsmulkt. Hytteieerne på sin side mener at de har respektert reglementet. Sikkert er det at fortsettelse følger.

Dragehodeglansbille.
Foto: Anders Endrestøl.

Dragehode. Foto: Bård Bredeesen, Naturarkivet.

DRAGEHODET OG DEN LILLE BILLEN

Det skal noe til for å finne hverandre. Det skal noe til for å finne den rette. I naturen har den lille dragehodeglansbilen innledet et forhold, om ikke akkurat amorøst, så med avhengighet, til den store planten *dragehode*. "Samlivet" mellom disse to, er samlivet mellom to svært sjeldne arter som setter spesielle krav til sitt hjem.

Både dragehode og dragehodeglansbille er på rødlista over sjeldne og truede arter i Norge. Dragehode finnes i flere land, særlig i Sveits, men i Norge er den sjelden. Planten trives best i kalkrik jord, og i Oslo finnes den i Ekebergskrånningen og på enkelte av øyene. Den lille dragehodeglansbilen derimot, har av alle verdens land valgt å slå seg ned i Norge og Oslo/Akershus. Av alle norske blomster er det kun én den har kjær, det vakre dragehodet. Dragehodeglansbilen er helt avhengig av dragehodet for å overleve. Den legger sine egg i knoppene av dragehodet, og billen tilbringer sin barndom i blomsten.

Dragehodeglansbilen er ikke alene om å søke dragehodets gunst. Dragehode er en stor og iøynefallende blomst som tiltrekker seg mange typer insekter, særlig humler. Insektene sørger for pollinering (spredning av plantefrø). Den hårete kroppen til ei humle kan for eksempel samle masse frø som den overfører til neste plante den besøker.

Tidligere var bestanden av dragehode på Bleikøya trolig den største i indre Oslofjord-området, men i dag er den redusert. Gjengroing, for eksempel opphør av slått og beite, er en stor trussel. Skjer det noe med bestanden av dragehode, endres også livet for billen.

Flere truede arter finner du på www.artsdatabanken.no

3. BRUØYENE

- Ormøya ○
- Malmøya ○
- Skilpadda ○
- Ulvøya ○

Ormsundbrua mot Bekkelaget.

39 Omtalt severdighet

Sjøfuglreservat. Viktig hekke- og beiteområde for sjøfugler. Ferdselforbud fra 15. april til 15. juli. Teltning, motorisert ferdsel, bruk av robåt, kano, seilbrett o.l. er forbudt.

Naturminne. Berggrunnen er fredet. Det er for eksempel forbudt å risse inn i steinrunnen, og bålbrenning og grilling er ikke tillatt.

Badeplass

Butikk

Plantelivsfredning. Vegetasjonen er fredet. Merk spesielt at det er forbudt mot teltning og bålbrenning/grilling.

Naturreservat. Blomster, trær, dyr m.m. er fredet. Merk spesielt at det er forbudt mot teltning og bålbrenning/grilling.

Bussrute

Vei/gate

Sti

Bekkelaget med Ormøya i bakgrunnen. Året er 1903.

Foto: A. B. Wilse, Oslo Museum.

ORMØYA

Ormøya sett fra Malmøya.

Kontrasten er stor når du tar av fra Mosseveien til Bekkelaget og Ormøya. Du kommer inn i en verden av badehus, duppene båter og trevillaer. Ormøya har ingen verneområder, men byr like fullt på flotte naturopplevelser.

39 TIL ØYENE MED CERES

Før havneområdene langs Mosseveien ble utbygd, var disse områdene også idylliske. Nærmest sentrum lå Kongshavn, som var bad og forlystelsessted, og Sjursøya, som inntil 1921 var en øy med sommerhus. Enda lenger bort lå Ormøya og Malmøya, som den gang lå på landet og var uten bruforbindelse.

Til disse øyene trengte man båt, og D/S Ceres, et stort dampskip levert av Akers mekaniske verksted, tok på seg oppgaven. Fra 1872 til 1928 fraktet Ceres passasjerer fra Østbanestasjonen til Kongshavn bad, Sjursøya, Ormøya og Malmøya.

Ceres var ikke som andre båter: For å komme under Ormsundbrua kunne den legge ned skorsteinen, noe som var en stor lokal begivenhet! Selv om Ceres er borte, finnes det flere minner etter den. Steinbrygga der Ceres la til kai ved Ormøya, er bevart, og stedet der Ceres stoppet på Malmøya, heter betegnende nok Malmøya brygge.

40 ORMSUNDBRUA

Ormøya var uten landforbindelse inntil en liten trebru ble bygd i 1870-årene. I 1922 ble trebrua erstattet av dagens bru, en bevaringsverdig smijernsbru med vakre lys og ornamenter. Den nye brua var så smal at det var farlig for fotgjengere å gå der samtidig som bussen kom. En tre meter bredere bru, som beholdt det gamle preget, ble derfor åpnet til stor begeistring i 2006.

41 PRAKTFULLE SOMMERVILLAER

I 1860–70-årene ble det bygd flere store villaer på Ormøya i sveitserstil. Velstående osloborgere ønsket seg sommerhus utenfor bykjernen og vendte blikket blant annet mot Bekkelaget og Nordstrand. På Ormøya er flere av disse store trevillaene bevart. Mange av dem har navn, slik som Villa Singastein, som står ytterst på Ormøykollen og er lett å beskue fra Malmøybrua, eller Villa Lilleborg i Heimlibakken 11, som i dag brukes som samfunnshus. Også Ormøy kirke, som ble bygd i 1892, bærer preg av sveitserstilen.

42 EN LITEN BIT KYSTSTI

I VG-artikkelen «Oslofjorden – et paradys for de få» fra 26.04.1947 kunne vi lese at Oslofjorden var et «nesten hermetisk» område der «villaer og hytter og privat eiendomsrett stenger kystlinjen både for dem som kommer inne fra landet og vil smake på sjøluften, og for dem som kommer fra sjøen og vil leire seg ved strandkanten.» Dette ble skrevet på en tid da folk hadde færre friområder på øyene enn i dag. Eksempelvis tilhørte Hovedøya og Gressholmen ennå Forsvaret, mens Langøyene var søppelplass.

Over 50 år senere er kommunen fortsatt et godt stykke unna målet om fri tilgang til kystlinjen for alle. Men vi har fått flere friområder på øyene, og arbeidet med en kyststi går sin gang, selv om den er langt fra sammenhengende. Av Oslos 80 km lange strandsone er ca. 20 km offentlig tilgjengelig kyststi. En 600 meter lang del av denne kyststien finner du på den nordvestlige delen av Ormøya. På veien går du dessuten forbi tre bevaringsverdige badehus.

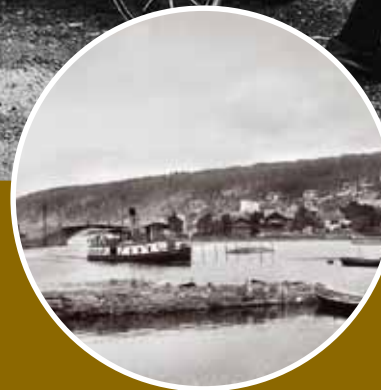

Heimlibakken 1 på Ormøya ca. 1870–80. Det er her kyststien går forbi.
Foto: O. T. Olsen, Oslo Museum.

Og slik ser Ormøya og Heimlibakken ut i 2012.
Foto: Eivind Røhne.

Friluftsentrekk anno 1890-årene.
Ukjent fotograf, Oslo Museum.

Ceres kjører inn Grønsund ved Ormøya. Foto: A. B. Wilse, 1903, Oslo Museum.

MALMØYA

Smale veier, frodig skog og utsikt mot blått hav. Et lite Oslo-paradis!

Slik kom man seg til Malmøya i 1947. Foto: All-Foto, Oslo Museum.

43 DEN ETTERLENGTEDE MALMØYBRUA

Det tok lang tid før de som bodde på Malmøya fikk bruforbindelse. Mens Ormøya fikk bruforbindelse så tidlig som 1870-årene og Ulvøya i 1928, måtte Malmøya vente helt til 1965. I stedet for bru hadde man en enkel ferge. Ferga ble styrt av fergemannen som bodde i fergemannsboligen, i det som i dag er Malmøya landhandel.

Folk på Malmøya følte seg lenge glemt av Oslo kommune. I avisartikkelen «Malmøybeboerne må ro til jobben i Oslo» som ble publisert i VG i 1960, kan vi lese at da ferga deres kantret, og en provisorisk ferge ble satt inn, kunne den bare frakte folk, ikke biler. Og slettes ikke brannbiler eller renovasjonsbiler. Da også lille-ferga gikk ad undas, måtte folk på Malmøya ro til Oslo. Og ennå skulle det gå fem år før brua kom på plass i 1965.

Ceres legger til kai ved Malmøya i 1879. Ukjent fotograf, Oslo Museum.

Utsikt mot "landhandelen" på Malmøya.

Smakebiter av Malmøya:
Solvik camping og
strandstien.

44 SOL PÅ SOLVIK CAMPING

I enden av en bratt bakke, litt avsondret fra resten av Malmøya, ligger et særegent sommerparadis: Solvik camping. Dette er Oslos eneste camping- og badeplass som er spesielt tilrettelagt for funksjonshemmede. Mange av gjestene bor i campingvogna hele sommeren, i det som er et minisamfunn med små "gater", butikk, kafé og badeplass. Nærmeste nabo er naturreservatet.

45 SOMMER PÅ MALMØYKALVEN

Det som i dag er naturreservat, var rundt århundreskiftet et populært friluftsbad og forlystelsessted. Dampbåten Ellida fraktet passasjerer til Malmøykalven Dame- og Herrebad. I en gammel annonse kunne man lese at badet var «det største i Fjorden, tidsmessig innrettet, Vandet friskt, rent og saltholdig.»

Fra 1916 og fram til andre verdenskrig brukte Ullevål sykehus den ærverdige bebyggelsen på øya som sanatorium for barn med tuberkulose, slik også Bleikøya hadde vært kystsanatorium. Sykepleierne bodde på "Kalven" sammen med barna i sommerhalvåret. Dette gjenspeiles i navnet på en av bygningene, "Søsterhytten". Louise Karlsen, som var i

sykepleielære på Malmøykalven, forteller at det var flott å være der om sommeren, men at maten besto av dårlig brød med hvalfett.

Siden 1947 har Oslo kommune brukt Malmøykalven som rekreasjonssted for barn på institusjon.

46 STRAND- OG SKOGSTIEN

Store deler av strandsonen langs Malmøya er utilgjengelig, men i sør og nord er det tilrettelagt for ferdsel. Strandstien starter ved Solvik camping og fortsetter inn i naturreservatet. Det er Malmøya vel som har opparbeidet stien, som går i ett av de minst utbygde områdene på øya. En annen offentlig sti finner du ved Malmøya landhandel. Når du har kommet opp en liten bakke, er det en benk der du kan nyte fjorden og utsikten mot Ormøya. Stien fortsetter deretter inn i skogen, som er naturreservat.

SKILPADDA ULVØYA

Skal du til Padda, må du ut på gyngende grunn ...

Øya Skilpadda, eller bare Padda, kan du besøke uten å sette dine bein der! Kommer du fra Bekkelaget, kan du gå via Dalheimveiens fine trehusbebyggelse. Når du kommer ned til sjøen med det veldige navnet – Paddehavet – må du over på gyngende grunn, eller nærmere bestemt en lang flytebru.

Padda er rund og ganske høy, omtrent som en hvetebolle som dupper i vannet. Rosinen i hvetebollen er de sjeldne plantene. Hele 193 ulike plantearter er registrert på den lille øya, og på toppen av øya er det opprettet et plantefredningsområde. Her troner dessuten den gule bestyrerboligen til Walter Pløens båtbyggeri. Husk at vegetasjonen på øya er fredet.

Padda har både opplagsplasser, verksted og egen båtbutikk. Flytebrua omringer nesten hele øya. Ta en titt på de utallige båtene, både de som dupper på sjøen, og de som tar en hvil på land. Det er ingen tvil om at dette er båtenes øy.

Flytebrygga på Skilpadda.

I dag er Ulvøya den av øyene med mest urbant preg. Her er det brede veier og flotte funkisboliger, men opprinnelig var også Ulvøya en fiskerøy der beboerne var avhengige av robåten.

47 FRA FISK TIL FUNKIS

I 1922 bodde det bare to fastboende familier på Ulvøya. Før brua kom, måtte beboerne ro til nærmeste sentrum – Nordstrand og Bekkelaget – for å hente posten eller handle matvarer. Men folk følte seg nok ikke særlig avsondret, for sjøveien var en langt vanligere ferdselsåre på den tiden. To hendelser gjorde at utviklingen skjøt fart på Ulvøya. I 1923 kjøpte Kristian Gjørberg øya for å utparsellere den til villatomter. På denne tiden hadde Ulvøya verken vannforsyning, lys, telefon- eller bruforbindelse. Først i 1928, da Ulvøybrua kom, ble det fart i tomtosalget, og i 1930-årene ble det bygget 56 boliger i datidens funkisstil på øya.

48 SYDSTRANDA

De fleste fiskerfamiliene er borte, men det maritime preget gjenspeiles i gatenavnene på øya. Veiene har navn som Fiskekroken og Hummerkloa. I enden av Fjordveien ligger Sydstranda, en betalingsstrand som drives av Ulvøya vel.

Sydstranda blir av mange regnet som en av de fineste strendene i Oslo.

DVERGTISTELEN 12. TIME

Dvergtistelen er en svært sjelden blomsterart. Den var før tallrik på Ulvøya da øya hadde rikelig med kalkfuruskog og kalktørrbakker, men utbygging har redusert utbredelsen. Til slutt vokste den kun ett sted på Ulvøya – i en privat hage. Det gikk nesten galt da den nye eieren, uvitende om hageskatten, skulle bygge veranda. Takket være ei dame fra Norsk Botanisk Forening som hvert år telte planten, ble verandabyggingen stoppet. En redningsaksjon ble igangsatt der frø fra dvergtistelen ble samlet inn, og tistelen ble utplantet i Botanisk hage. Senere er den også plantet ut på naboøya Padda, senest i 2011. I dag står dvergtistelen på rødlista under kategorien kritisk truet – dette er siste nivå før en art regnes som utryddet. Hvis du vil se hvordan dvergtistelen og andre "øyplanter" ser ut i virkeligheten, kan du ta turen til Botanisk hage på Tøyen. Der finner du blomsterbedet Osloryggen hvor Oslofjordens flora er gjenskapt.

Dvergtistel klar til utplanting på Padda. Foto: Bård Bredesen, Naturarkivet.

BERGTATT AV STEIN

Malmøya er kjent av geologer verden over. Hit valfarter studenter og geologer for å studere bergarter og fossiler fra ulike tider. Malmøya er som en geologisk historiebok som forteller oss hvordan det var på jorda før, for eksempel hvordan det var i Norge under istiden. Store deler av øya er derfor vernet. Men det er ikke bare den unike geologien som gjør at Malmøya med sine skjær er vernet. Naturreservatene på øya er også opprettet for å verne bestanden av sjøfugler og sjeldne blomster.

Utsikt mot Malmøykalven.

Malmøya har flere skjær som er sjøfuglreservat, blant dem Kaninøya som ligger rett ved ei båthavn på Malmøyas østside. Skjæret huset tidligere en av Oslos største kolonier av hettemåke- og makrellterner, men i dag er det færre fugler der.

4. SMÅØYER OG FYR

Fyrene Heggholmen, Dyna og Kavringen

Skjælholmene

Husbergøya

Herbern

Killingen

Sjursøya

HEGGHOLMEN FYR

Hovedleden inn til Christiania havn var på sitt aller smaleste i sundet mellom Heggholmen og Lindøya. På Heggholmen, ved sundet, bodde styrmann Svend Iversen. 21. november 1823 inngikk han en avtale med Christiania Havnekommission: På den stueveggen som vendte ut mot Nesodden, skulle han «indrette et Karnap Vindu med fornøden Skammel Indretning til Anbringelse af et saadant Lampefyrr.» Som godtgjørelse for å holde lykten tent i vinduet skulle han få fire spesidaler i året, samt råderett over «Hægholmen og tilliggende Herligheder til evig tid.» Det faste, røde lyset i karnappvinduet var den eneste lykten i indre Christianiafjord helt fram til 1874, da Dyna fyr ble oppført.

Hundre meter nordøst for Iversens gamle hus ble det i 1876 reist et eget fyrhus på Heggholmen. Dette er fyret som vi ser i dag – en vakker trebygning i sveitserstil, med fyrvokterbolig, hjørnelykt og tårn for tåkeklokke. Stillingen som fyrvokter gikk i arv i familien Iversen fram til 1952. Blant disse finner vi også Norges første kvinnelige fyrvokter. I 1972 ble fyret automatisert og avfolket. Fyret er fredet etter lov om kulturminner og lyser fortsatt vei inn leden, nå med ett grønt blink annethvert sekund. På tuftene til styrmannens tøm-

merhus er det reist en hytte der fyrvokter Iversens etterkommere holder til.

DYNA FYR

På den lille holmen Dyna ble fyrlykt og vokterbolig satt opp i 1874. Det kunne være et ensomt liv, livet som fyrvokter, men ofte bodde også familien på fyret, og var det plass, kunne fyrvokteren ha dyr på holmen sin. Det sies at fyrvokteren på Dyna hadde både gris og høner i kjelleren. I 1956 ble fyret automatisert, og siste fyrvokter flyttet ut. Huset der fyrvokteren bodde sammen med hønene, er i dag restaurant.

KAVRINGEN FYR

Kavringen fyr står på Søndre Kavringdynga. Fyret fra 1892 er lett gjenkjennelig med sitt røde magebelte. Røde magebelter var vanlig for at fyrene skulle synes bedre om dagen. Da Oslo feiret 1000-års jubileum, kunne alle skrive en hilsen til framtiden. Alle brev, kort og andre hilsener ble så puttet i en tidskapsel og lagret inni Kavringen fyr. Der skal tidskapselen vente i 1000 år. Fyret står ved siden av den større holmen Kavringen, som er sjøfuglkoloni og naturreservat.

Gråmåker og svartbak på Kavringen. Foto: Bård Bredesen, Naturarkivet.

SKJÆLHOLMENE

Søndre- og Nordre Skjælholmen er to små holmer sør for Langøyene og Husbergøya. Til tross for størrelsen ble det også på Søndre Skjælholmen i 1920-årene satt opp enkle trehytter.

I en artikkel i *Byminner* kan vi lese om Jørn Nilsen som i barndommen tilbrakte somrene på Søndre Skjælholmen. Dette var etter andre verdenskrig, og på den lille holmen sto 14–15 hytter som huset 30–40 mennesker. Da øyas eier, Shell, ga beboerne beskjed om utkastelse, opplevde han at foreldrene måtte sette fyr på hytta si. I 1954 ble alle hyttene revet eller brent. Til tross for at Jørn hadde tilbrakt nesten ti somre på holmen, kunne han ikke svømme – dét lærte han i et skolebasseng.

I dag er hele Nordre Skjælholmen og deler av Søndre Skjælholmen vernet som naturreservat.

Kystledhytta på toppen av Husbergøya har standsmessig utsikt til Oslofjorden.

HUSBERGØYA

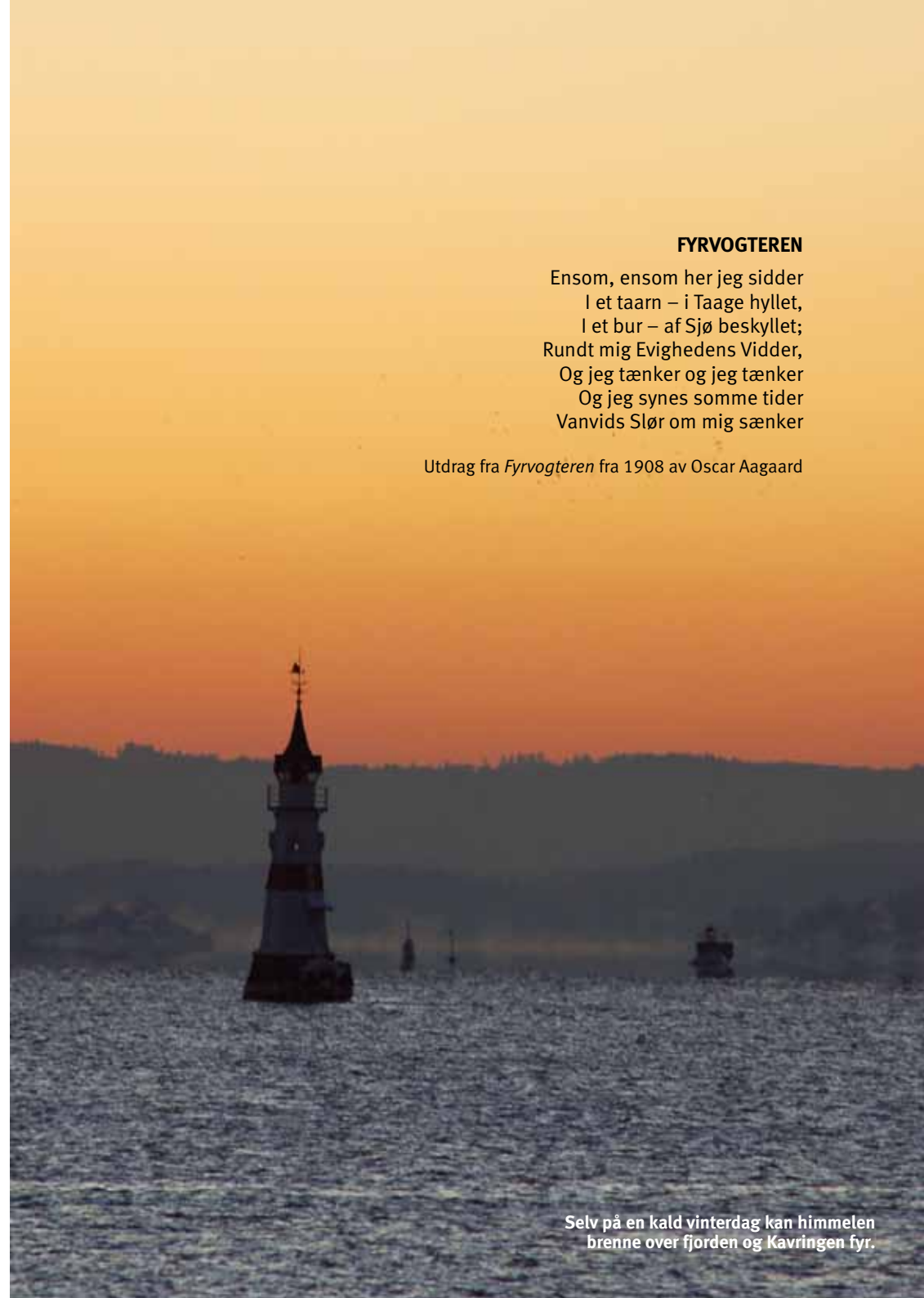
Sør for Langøyene ligger Husbergøya. På begynnelsen av 1900-tallet kjøpte en ung tysker øya og anla en stor tran- og sildeoljefabrikk her. Fabrikken holdt koken helt til 1982, da Oslo kommune kjøpte øya. Forsvaret brukte deretter øya til øvelser, og under en øvelse i 1989 ble fabrikkpipa skadd. Forsvaret skulle få pipa til å falle, men i stedet tok hele fabrikkfyr på grunn av all den brennbare tranoljen. Fabrikkbygningen eksploderte, og politi og brannvesen opplevde en telefonstorm etter at tykk røyk steg opp fra Husbergøya.

Så senket stillheten seg over øya, og den lå forlatt og full av skrot og forurensning i mange år. I dag er kommunen i gang med å gjøre om Husbergøya til en friluftspøle. Den gamle direktørboligen på toppen av øya slapp unna eksplosjonen, sammen med to andre bygg som var arbeider- og funksjonærboliger. Disse byggene benyttes av bydeler fra indre øst, men direktørboligen kan om sommeren leies som kystledhytte. Mesteparten av øya er naturreservat.

FYRVOGTEREN

Ensom, ensom her jeg sitter
I et taarn – i Taage hyllet,
I et bur – af Sjø beskyllet;
Rundt mig Evighedens Vidder,
Og jeg tænker og jeg tænker
Og jeg synes somme tider
Vanvids Slør om mig sænker

Utdrag fra *Fyrvogteren* fra 1908 av Oscar Aagaard

Selv på en kald vinterdag kan himmelen brenne over fjorden og Kavringen fyr.

Oslosommeren nytes på Lunkeskjær ved Lille Herbern.

HERBERN

Herbern består av to små øyer, Store og Lille, som er svært forskjellige fra hverandre. Store Herbern er naturreservat. Lille Herbern, derimot, er et populært utfartssted med egen restaurant og Oslos minste ferge. Lille Herbern ble kjøpt i 1921 av Oslo Seilforening som oppførte klubbhus der. Klubbhuset leies i dag ut til restauranten Sult. Svabergene ytterst på Lille Herbern gir den ultimate nærkontakten med fjorden og skipsleden. Navnet stammer fra "Herbergene" – her fikk fiskere ly for natta før de skulle inn til fiskemarkedet neste morgen.

«Ferga» til Lille Herbern må være Oslos minste.

KILLINGEN

Killingen er en av få øyer som er relativt lukket. Øya har lenge vært privateid og eies i dag av AS Killingen. Nærmeste nabo er Bygdøy Sjøbad.

Navnet Killingen har lite med geiter å gjøre. Øya har fått navnet sitt fordi den "tilhører" en større øy, Bygdøy. Bygdøy er riktignok en halvøy i dag, men var tidligere en øy. Små skjær i fjorden som ligger ved siden av en større øy, kalles gjerne kalv, slik Bleikøykalven, Malmøykalven og Husbergkalven er eksempler på. Men hvorfor ender ikke Killingen på kalv? Det er ikke så lett å forklare, men i alle fall har mange av øyene våre navn etter dyreriket.

Killingen er ikke vernet, med unntak av nordvestkysten hvor berggrunnen er vernet, samt de små skjærene øst for Killingen, som er naturreservat.

SJURSØYA

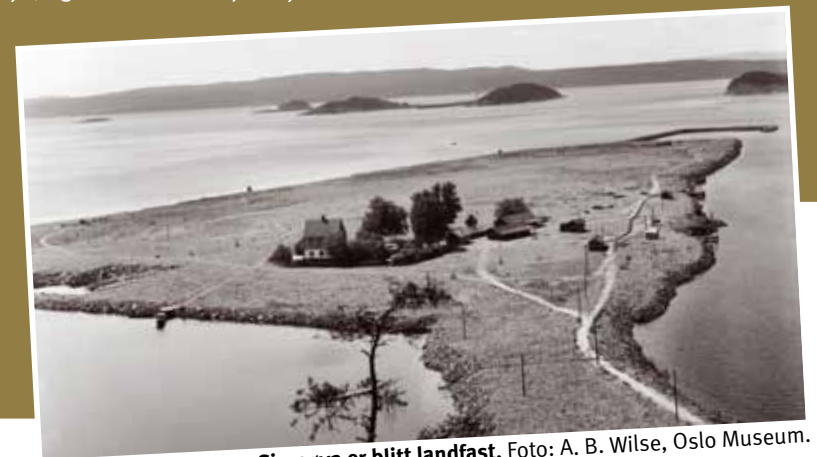
Sjursøya er kanskje den øya som har opplevd størst forandring. Dagens industri- og havneområde var fra 1870-årene til 1920 et sommerparadis med frodige hager og overdådige villaer. Forfatteren Johan Borgen bodde her som gutt. Fra Vippetangen tøffet dampbåten Tor ut mot Sjursøya. Slik beskriver Johan Borgen i selvbiografien *Barndommens rike* fra 1965, ferden: «[...] Ferden er ingen Atlanterhavsferd, den tar tyve minutter. Øya "dukker" ikke opp i synsranden, vi ser den hele tiden.»

Sjursøya var så privat at det var forbudt å gå i land for utenforstående. Noen ganger ble Sjursøyas idyll avbrutt utenfra. Borgen forteller hvordan beboerne på Sjursøya ble forferdet da en synkeferdig pram med fulle folk havarerte ved øya, slik at de måtte ha hjelp. Visste de ikke at de hadde kommet til en privat øy? En annen hendelse som brant seg inn i sinnet til lille Johan Borgen, var da han var vitne til at «en bred mørk stripe» kom fra Bleikøya og mot Sjursøya. Rotter! Rottene hadde visstnok rømt fra anleggsarbeid på Bleikøya, og de invaderte Sjursøya den

sommeren. «Jeg husker godt at jeg var livredd for å sette pompen på et visst hull [...] Livredd for at rottene skulle hoppe opp og bite meg bak.»

Utviklingen innhentet etter hvert Sjursøya og dens 13 villaer. I 1921 begynte havnevesenet arbeidet med å sprengre og planere øya slik at den i 1934 ble landfast. De som utførte arbeidet, var ansatt på nødsarbeid. Vi lar Johan Borgen fortsette: «[...] Det er noe symbolisk i at denne puklete paradisoya er sprengt sønder og sammen og gjort til en landfast kake av betong. Lenge sto en frekk liten knaus igjen, og ut fra den kunne en la fantasien spinne når en fór forbi oppe på veien. Så røk knausen og, men likevel kan minnet gjenskape hver kvadratmeter jorde, hver sti og havegrind, hvert epletre og hus [...]»

Sjursøya er ikke helt glemt, men lever videre på hytteøyene. Nybyggere på de karrige hytteøyene hentet nemlig matjord, busker og blomster fra Sjursøya. Det er som om Lindøya, Bleikøya og Nakholmen fikk transplantert et hjerte av jord fra Sjursøya.

Året er 1935, og Sjursøya er blitt landfast. Foto: A. B. Wilse, Oslo Museum.

En "Hellasbåt" fra øya Skjippadå.

Det er så mye Oslo kan være stolt over. Det er ikke mange andre hovedsteder som kan skryte av en så flott natur som det Oslo har. Og naturrikdommen er ikke "gjemt" langt inn i Marka eller langt ut på en fjern øy – den finnes noen steinkast fra sentrum. Men øyene våre byr på langt mer. Øyene forteller også spennende historier om Oslo og hvordan livet vårt var før, for eksempel om de første nybyggerne på Lindøya, om Norges første "hovedflyplass" på Gressholmen, eller om Sjursøya, øyparadiset som ble sprengt i biter.

Du trenger ikke dra til Hellas for å finne din øy. Her er Bymiljøetatens turguide til 16 øyer og 3 fyr.

Sagt av leserne om guiden:

«Omfattende, innholdsrik og interessant»

«Du får rett og slett lyst til å dra ut på oppdagelsestur av å kikke i den!»

«Grundig og historisk»

«Ga meg, som født og oppvokst i Oslo, mye ny og nyttig informasjon»

